

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Херсонський державний університет
ФАКУЛЬТЕТ ПСИХОЛОГІЇ, ІСТОРІЇ ТА СОЦІОЛОГІЇ
КАФЕДРА ІСТОРІЇ, АРХЕОЛОГІЇ ТА МЕТОДИКИ
ВИКЛАДАННЯ

**Києво-Могилянська академія: освітній та науковий процес
періоду великого культурного піднесення XVIII століття та
формування патріотичного виховання в учнів**

Кваліфікаційна робота (проект)
на здобуття ступеня вищої освіти «бакалавр»

Виконала: студентка 4 курсу 441 групи
Спеціальності 014.03 Середня освіта (Історія)
Освітньо-професійної програми
«Середня освіта (Історія)»
Тетяна НЮХНЯ

Керівник: к.і.н., доцентка Цибуленко Л. О.
Рецензент

Херсон-2021
ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. Соціокультурний простір	8
1.1. Києво-Могилянська академія в культурному просторі.....	8
1.2. Роль Києво-Могилянської академії у формуванні національного відродження.....	10
РОЗДІЛ 2. Києво-Могилянська академія в науковому процесі	16
2.1. Києвомогилянські філософські доктрини в контексті дискусії «старого» і «нового».....	16
2.2. Політико-правові концепти.....	21
РОЗДІЛ 3. Місце Києво-Могилянської академії в розвитку освітнього простору	30
3.1. Система вищої освіти.....	30
3.2. Середня та початкова освіта.....	36
3.3. Церковна освіта.....	41
РОЗДІЛ 4. Методологічна характеристика теми в системі патріотичного виховання	45
4.1. Теоретична база патріотичного виховання в контексті дослідження.....	45
4.2. Реалізація отриманих результатів.....	48
ВИСНОВКИ	50
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ	52
ДОДАТКИ	59
Додаток А. Кодекс академічної доброчесності здобувача освіти ХДУ.....	59

ВСТУП

Актуальність теми. Суспільну актуальність визначено ключовою роллю освітянського простору у процесі становлення та розвитку суспільства та еліти, їх спроможності встати на шлях науково-технічного прогресу та опанувати нові висоти суспільно-політичної самоорганізації. Саме потужна мережа закладів вищої освіти в Європі стала запорукою проривного зростання західної цивілізації. Саме ці установи були майданчиками генерування нового світогляду, розробки нових технологій, гуманізації суспільства, поширення ліберальних цінностей та мистецького пошуку. В контексті цього особливого значення для сучасної України є усвідомлення надбань і прорахунків культурного поступу попередніх епох, що може стати запорукою розвитку.

Наукову актуальність обраної нами теми визначено потребою синтезу напрацьованих досліджень у цій проблемі для створення цілісної картини тої ролі, котру виконувала протягом XVIII ст. Києво-Могилянська академія (КМА) у формуванні нових тенденцій культурного простору України. Фундатори сучасного енциклопедичного дослідження констатують, що «одним із таких нових інтерпретативних ключів міг би бути власне історичний контекст. Йдеться, отже, про драматичну еволюційну парадигму Академії, що доводить органічну вписаність КМА саме в українську історію та культуру, в її минуле та її майбутнє» [18, с. 20].

Метою роботи є дослідження участі керівного та викладацького складу академії та її випускників у формуванні зародків наукового світогляду в Україні та розбудови системи церковної та світської освітянської мережі.

У зв'язку з цим нами ставляться наступні **завдання**:

- дослідити роль Академії в культурному просторі України;
- відтворити участь києвомогилянських інтелектуалів у формуванні національного відродження;
- висвітити характер розвитку філософських доктрин науковців КМА;
- визначити ключові параметри та постулати політико-правових концепцій козацьких інтелектуалів києвомогилянців;
- розкрити процес розвитку вищої, середньої та церковної освіти;
- сформуванати методологічний концепт використання матеріалів дослідження у шкільному патріотичному вихованні.

Об'єктом дослідження є історія України XVIII ст.

Предметом дослідження є Києво-Могилянська академія як фундатор науки та освіти.

Хронологічні межі дослідження визначено перехідним періодом в історії України – XVIII ст. Початком його стали потужні трансформації суспільно-політичного простору українського соціуму в умовах тотального розгортання знищення державності та русифікації духовного простору підросійських територій України (Гетьманщина, Слобожанщина, Запоріжжя). Завершальним став перехід до нової епохи, зумовленої поглиненням Правобережжя, частини Західної України та опанування Півдня Російською імперією та початком національного відродження.

Ступінь наукової розробки теми.

Перші розробки національних дослідників були спрямовані на висвітлення історії Києво-Могилянської академії в контексті історичного поступу нашого народу. До цієї групи можна віднести дослідження І.І. Огієнка [30] про українську церкву, загальні твори з історії України Д. Дорошенка [12] та Н. Полонської-Василенко [33], де розкрито роль академії в суспільному та культурному просторах.

У радянській історіографії києвомогилянська тематика теж мала місце. В «Історії Української РСР» у блоці культури та науки розкривається роль КМА та система колегіумів, котрі вона патрунувала [15, с. 529-558]. У монографічному дослідженні В.М. Нічика [28] щодо творчої спадщини Т. Прокоповича подано аналіз його філософських поглядів. Аналіз не розбавлений традиційних радянських ідеологічних штампів.

Зі здобуттям Україною незалежності вийшов ряд загальних праць з історії, де знайшла відбиток тематика культурного життя України, загалом, та історія КМА, зокрема [14, 50]. Проблематику академії розглянуто в культурологічному дослідженні М.В. Поповича [34].

Створення університету «Києво-Могилянська Академія» спричинило перші дослідження, в котрих піднімається питання і про установу [1, с. 8]. Проте вагомий внесок у дослідження києвомогилянської проблематики було зроблено вже на початку ХХІ ст. у монографічних розробках З.І. Хижняк та В.К. Маньківського про саму академію [45, 46], про її ректорів [44]. Завершальним доробком у цих біографічних дослідженнях стало енциклопедичне видання «Києво-Могилянська академія в іменах, XVII-XVIII ст.» [18], де зібрано біографії та подано оцінки управлінської, навчально-виховної, професійної, творчої, наукової та суспільно-політичної діяльності всіх випускників КМА всього періоду її існування.

Ключовою складовою історіографії теми є дисертаційні історичні дослідження: Л.М. Алексієвець [1] про роль Академії у суспільно-політичному житті України, В.П. Кононенко [1] про суспільно-політичні погляди козацьких інтелектуалів, С.Р. Кагамлик [17] та О.Б. Прокоп'юк [37] про взаємозв'язок церкви і Академії, О.І. Травкіної [43], О.В. Півоварова [32] та В.А. Денисенка [8] про освітній процес в Україні. Педагогічно-освітній проблематиці в Україні XVIII ст. також присвячено дисертаційні дослідження з педагогіки

Г.І. Навольської [27], О.Б. Потапенка [36] та Т.В. Багрій [2], де в двох перших крім історичного блоку подано практичні рекомендації організації виховання патріотизму.

Значним доробком, що був нами використаний в роботі, є дисертаційні дослідження філософського спрямування культурологічні [7, 16, 24] та філософські [20, 23, 26, 42, 47], у котрих аналізуються філософські погляди та концепції києвомогилянських інтелектуалів, детально розписуються теологічні, метафізичні та діалектичні конструкти українських філософів та визначається ступінь використання ними в своїй творчості досягнень тогочасної західноєвропейської науки.

Наступним спеціально-професійним блоком досліджень можна вважати дисертації політологічного спрямування І.В. Куташева [22] про православно-церковний фактор у політичних процесах та К.І. Салія [39] про державні ідеї у політичній думці.

Важливою компонентою у дослідженні КАМ стали енциклопедичні та наукові розвідки, наведені у статтях про Академію та інші освітні заклади [29, 35, 51] та про видатних києвомогилянців, які зробили значний внесок у розвиток історії [9-11, 40, 41, 52,], філософії [6, 25] та літератури [3].

Методи дослідження. Поклавши в основу роботи принципи об'єктивності, історизму та всебічності нам вдалося за предметно-хронологічним методом розкрити реалії історичного буття становлення та розвитку наукового світогляду, наукових студій та освітянської системи та засад її існування.

В роботі застосовано поширені в сучасній українській історіографії такі терміни як: києвомогилянські, світські, козацькі та церковні інтелектуали. До перших відносять два типи: власне професуру Києво-Могилянської академії (у вузькому сенсі) та всіх причетних до академії (викладачі та випускники). Козацькі інтелектуали - це особи із

середовища козацької старшини, світські інтелектуали (ширше поняття), які охоплюють старшинську, бюрократичну викладацьку спільноти України і частково Росії. Церковні інтелектуали - це діячі церкви (ієрархи та викладацький корпус КМА і колегіумів, які мали духовні звання). В нашій роботі розглядаються тільки ті постаті з цієї категорії, які навчалися в академії, а, отже, формувалися в її інтелектуально-духовному просторі.

У роботі було використано порівняльний метод для розкриття загальних та специфічних рис культурного простору України. Історико-генеалогічний метод було застосовано при формулюванні процесу становлення різних систем та інституцій наукового та освітянського просторів в Україні. Методи аналізу та синтезу дозволили дослідити теоретичну спадщину та інституційне будівництво представниками Києво-Могилянської академії.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, переліку використаних джерел та літератури. Загальний обсяг роботи складає 58 сторінок, з котрих 50 основного тексту, кількість використаних джерел – 52.

РОЗДІЛ 1

СОЦІОКУЛЬТУРИНИЙ ПРОСТІР

XVIII ст. назвали «епохою просвітництва» або «віком розуму». Визначали характер розвитку Європи в цей час три великі держави: Голландія, що мала найвищий рівень життя, Англія, що була провідною промисловою державою і Франція, що була політичним і культурним лідером. Саме XVIII ст. стало епохою оформлення природного права, в котрому було сформульовано морально-правову та політичну концепцію лібералізму. Отже, саме ці три держави зробили вирішальний внесок у розвиток раціональної, ліберальної, духовної та політичної культури. Це була епоха, коли наука вийшла з під контролю церкви [34, с. 209, 214-215].

На іншій частині континенту поставала нова держава – Росія, що почала реалізовувати нову імперську ідеологію «Росія – третій Рим». У наслідок необмеженості влади на її просторах протиріччя етнічного і громадянського набуло небаченого драматизму [34, с. 222]. Для українців це було надзвичайно актуально, адже саме в цей період відбулися надзвичайні політичні, духовні та географічні зміни в їх існуванні.

1.1. Києво-Могилянська академія в культурному просторі

Перші шість десятиліть XVIII ст. стали для Києво-Могилянської академії (КМА) періодом розквіту [51, с. 184].

Важливим фактором культурного життя України стала давня і тісна співпраця Києво-Могилянської академії та Києво-Печерської лаври. В першу чергу, це формування потужної когорти лаврських вчених, які закінчили академію. По-друге, саме вихідці з Лаври були фундаторами філій КМА – Чернігівського, Харківського,

Переяславського та Гойського (м. Гоша, Волинь) колегіумів. Біля 15 богословів Лаври були викладачами КМА у різні часи протягом століття та 7-14 працювало у філіях академії. 160 братчиків Києво-Печерської лаври - випускників академії - стали знаними просвітителами. З них 60 осіб працювало в Росії педагогами, екзаменаторами та проповідниками [17, с. 11-13]. До того ж, друкарня Лаври стала головним видавцем духовної та наукової продукції києвомогилянських інтелектуалів [50, с. 456].

Тісний зв'язок Академія мала і з населенням Києва. В її приміщеннях професори і студенти організовували диспути, на котрі приходила значна кількість міського населення. Також міське населення активно долучалося до різноманітних урочистостей, що проводилися КМА. Відвідувало міське населення і театральні вистави релігійної, історичної та моралізаторської тематики, організовані учнями та викладачами [33, с. 215].

КМА стала *Alma mater* для молоді з Гетьманщини й Слобідської України, Київщини, Запоріжжя та західних регіонів (Волині, Поділля, Галичини, Буковини і Закарпаття). Це робило академію не тільки кузнею кадрів, а й освітянським центром України [1, с. 12-13].

Академія була головною платформою підготовки висококваліфікованих кадрів для церкви. Так, Київська духовна консисторія була укомплектована переважно випускниками АМА [37, с. 10]. А враховуючи, що духовна консисторія при Київському митрополиті через відповідні звуження політичних можливостей гетьманату неодноразово виконувала невластиві для неї функції внутрішньо- та зовнішньополітичного і правобудівничого характеру загальноімперської компетенції, діючи досить часто «через голову» гетьманської адміністрації та через особисті зв'язки з придворними у Санкт-Петербурзі [39, с. 12-13] можна стверджувати, що підготовлені

академією церковні кадри мали рівень високої фахової і достатньо-високий рівень політико-адміністративної і юридичної підготовки.

На думку С.Л. Йосипенка, в тогочасній українській культурі відбувалася подальша метаморфоза політичної теології в межах релігійно-політичних перетворень, що формулювалася в полемічних і догматичних творах українських церковних інтелектуалів КМА другого і третього покоління, які ключову увагу приділяли таким питанням як: проблеми культу, організації церкви, поведінка мирян та обов'язки духовенства, відмінність від інших конфесій та особливо єресі, межі світської та духовної компетенції Церкви і держави. Найяскравіше ці проблеми знайшли відображення в таких працях києвомогилянців як «Каменя віри» Стефана Яворського (навч. в КМА кін. 1670-х – поч. 1680-х рр., префект КМА 1694-1700 рр.) [18, с. 609]), «Розгляду розкольницької бринської віри» Дмитрія Туптала (навч. в КМА 1662-1665 рр., потім можливо з перервами до 1669 р.) [18, с. 546]), «Правди волі Монаршої» та «Розгляду історичного» Теофана (Феофана) Прокоповича (навч. в КМА 1687-1696, ректор КМА 1711-1716 [44, с. 122]), які базували свої доктринальні принципи на засадах «могилянських реформ». Саме ними було започатковано нову модерну епоху української культури [16, с. 17-18, 20-21].

1.2. Роль Києво-Могилянської академії у формуванні національного відродження

Важливим компонентом діяльності КМА була сфера національно-духовного життя. Навчальна та літературна історична публіцистична та художня творчість києвомогилянців були просякнуті ідеалами героїчного минулого українського народу. Традиційними сюжетами були описи життя народу та української природи. Л. Алексієвич вважає, що в цих образах була сформована ідея єдності людини з рідним краєм, що став у цій творчості «священим» місцем шаноби та захоплення. Тому

Хотин, Жовті Води, Корсунь – подавалися як знаки перемог національно-визвольній війні народу України [1, с. 10-11].

Якщо в попередньому столітті КМА виступала не тільки фундатором ідей національного визволення, а й була прямим учасником цієї боротьби, то у XVIII ст. вона стає провідною установою гуртування кращих наукових та освітніх сил, які головним завданням визначали для себе служіння суспільству та просвітництво народу. Видані хроніки, літописи, історико-філософські праці сприяли поширенню історичних знань та формування зацікавленістю національною історією. Ця діяльність забезпечила формування української еліти (урядовці полкових та генеральних канцелярій, дипломати тощо), яка протягом XVIII ст. сформувала ідеологію українського автономізму. На думку Л. Алексієва, саме вони, «виступаючи з ідеями вдосконалення державного ладу, незалежності України, національного суверенітету, відіграли ключову роль у формуванні громадсько-політичної національної свідомості» [1, с. 12].

На території підросійської України формується рух за виділення окремої української історії, традиції української культури та визнання окремішності мови [7, с. 12]. Початком світського історіописання, що базувалося на основі церковних пам'яток стало використання козацькими інтелектуалами в суспільно-політичній лексиці терміну «хозари». Таким чином, ними було покладено початок відшукування історичного коріння свого стану в хозарських пращурах, як це робила, свого часу, польська шляхта, відстоюючи своє виняткове становище у Речі Посполитій через виведення свого походження від сарматів. Першим кроком на шляху пошуку «вольностей» та «віри» стала поява у 1670-х рр. твору «Действія презельной брані» [19, с. 10].

Другим кроком стала поява унікального твору – Літопис Самовидця. Створений у останній чверті XVII ст. літопис став яскравим витвором історії козацтва та його визвольної боротьби.

Найпоширенішою є версія, що автором твору був генеральний підскарбій, а пізніше стародубський священик Роман Ракушка-Романовський (навч. в КМА 1630-х-1640-х рр.) [18, с. 453]), який безпристрасно розкрив картину політичної та військової боротьби і дипломатичних перепетій національних змагань [9].

Започатковані ідеї національної історії знайшли своє відображення у Конституції П. Орлика (навч. в КМА прот. 1680-х-1694 рр.) [18, с. 407]), а особливо в літописах Г. Граб'янки та С. Величка, унікальних творах риторично-фактографічної течії української історіографії. Спорідненість концепцій у цих творах засвідчує, що вже на початку XVII ст. козацькі інтелектуали виклали зрозумілі в їхньому середовищі національні ідеї [19, с. 10].

Григорій Граб'янка, закінчивши навчання в КМА (1675-1685 рр. [18, с. 151]) пройшов шлях від сотника до Гадяцького полковника, був підданий репресіям з боку Петра I за свої автономістські погляди та співпрацю з гетьманом Полуботком. У своєму літописі (написаний 1710 р.) він акцентував увагу на героїчних подіях та моральних кроках історії. Обстоюючи хозарську концепцію походження козацтва він дотримувався принципів поміркованого політичного автономізму, виключності козацького стану, його прав і привілеїв та негативно ставився до втручання російської адміністрації в управління Гетьманщиною [41].

Літопис Самійла Величка (написаний між 1715 – поч. 1720-х рр.) – твір укладений людиною, яка пройшла вишкіл у КМА (навч. до 1690 р.) [18, с. 105]), була наближена до генерального писаря В. Кочубея і свого часу теж зазнала репресій з боку Петра I. У своєму творі Величко виправдовував і визвольну війну, і перехід під підданство царату. Спираючись і на «сарматську», і на «хозарську» концепції походження українців він паспортизував їх як «козацько-руський народ» [40, с. 472].

Проте, процес нівелювання свідомості «шляхетської демократії» та поступове і невпинне українсько-російське зближення, що відбувалося під впливом внутрішніх та зовнішніх факторів призвели до згасання хозарської ідеї й «адаптації малоросійської концепції до імперського інтелектуального простору» [19, с. 10]. Вже у 30-50-х рр. XVIII ст. процес малоросійської лояльності набуває подальшого розвитку. Це знайшло відбиття в тогочасних історико-літературних творах. Це, переважно, були політичні памфлети козацьких інтелектуалів, де у темних фарбах у контексті офіційної ідеології відображалися руйнівні наслідки втручання царату в автономне життя суспільства Гетьманщини. Ці твори перебільшували втрати козацтва і від походів, і під час інших акцій. Та головним надбанням цього часу стало формулювання історичної схеми, за якою українська державність безперервно перетікала від Київської Русі до литовсько-польського періоду і далі в козацькі часи [19, с. 12].

Наприкінці XVIII ст. знесилене московськими утисками суспільство генерує нову хвилю національно-духовного піднесення [12, с. 268]. В цьому контексті ми можемо зазначити, що саме в інтелектуальному середовищі киевомогилянців не міг не з'явитися фундам – «Історія Русів», створена в декілька редакцій протягом 1760-1820 рр. Попри те, що існують версії, щодо авторства, частина істориків приписує авторство представникам родини Полетиків (Полетиків) [52, с. 632-633] – Григорію Андрійовичу або Василю Григоровичу, або їм обом. Василь Григорович був істориком, збирачем українських літописів та письменником [11, с. 325]. Григорій Андрійович після навчання в КМА (1735-1746 рр.) [18, с. 433] працював у Російській академії наук та Найсвятішому Синоді, був активним учасником Законодавчої комісії з укладання «Нового уложенія» 1767-1768 рр. [10], про що мова піде далі.

«Історія Русів» стала яскравим витвором козацького історіописання, де історія України викладається з найдавніших часів до

початку російсько-турецької війни 1768-1774 рр. з явним акцентування на історичні події історії козацтва та Гетьманщини. В ній обстоюється ідея самостійного державного розвитку, тягlosti нашої історії від княжої доби. Автор ідеалізував українську минувшину, доводив спадковість на теренах Русі-України князівсько-гетьманської традиції, вважав козацтво єдиним репрезентативним станом українського суспільства за аналогією з польською шляхтою та російським дворянством, старшину виділяв як ключову верству у формуванні влади через інститут гетьмана, що розглядався як господар землі Руської [52, с. 632].

Вся ця культурна атмосфера, що генерувалася чисельною когортою випускників та інтелектуалів КМА, які становили досить чисельну групу одночасно декількох поколінь для Гетьманщини та Слобожанщини і постійно контактувала в різних сферах суспільно-політичного та культурного життя та мала родинні зв'язки, змогла забезпечити появу унікального витвору українського поетичного слова – «Енеїди». За твердженням П.М. Бондарчука, що цей твір став початком національного відродження. Він був виданий у 1798 р. народною мовою та з використанням козацької тематики. Автором цього твору був І. Котляревський – випускник Полтавської семінарії (колишній Переяслівський колегіум – одна з філій КМА, про що мова піде далі) [3].

Таким чином, ми можемо зазначити, що в «епоху просвітництва» Києво-Могилянська академія перебувала у тісному взаємозв'язку з Києво-Печерською лаврою, що робило її провідним центром в культурно-духовному просторі України. Саме вагомою роль КМА виявилася у дискусії, що велася києвомогилянськими інтелектуалами з релігійними опонентами.

Протягом XVIII ст., коли для західноєвропейського простору головними стали розвиток раціональної, ліберальної, духовної та політичної культури, Академія була ключовою платформою підготовки

адміністративних та церковних кадрів, які займали провідні посади в цих інституціях. Виховані нею інтелектуали відігравали ключову роль у формуванні національного відродження, зосередившись, у першу чергу, на підготовці науково-освітніх кадрів та адміністративного апарату для Гетьманщини та Слобідської України, які стали головними презентантами ідей автономізму.

Важливою була роль києвомогилянських інтелектуалів Р. Ракушки-Романовського, Г. Граб'янки та С. Величка у створенні на початку XVIII ст. епохальних Літописів історії визвольної боротьби українського народу, що стали підґрунтям формування в українському середовищі історичної пам'яті та національної самосвідомості. Цей процес зумовив появу наприкінці століття унікального історичного твору – «Історії Русів», де чітко було сформульовано ідеї: тяглості нашої історії у форматі «Русь-Україна», спадковості влади у форматі «князівсько-гетьманської традиції» та виключна репрезентація суспільства України виключно козацтвом за аналогією з польською шляхтою та російським дворянством.

РОЗДІЛ 2

КИЄВО-МОГИЛЯНСЬКА АКАДЕМІЯ В НАУКОВОМУ ПРОЦЕСІ

XVIII ст. у царині науки стало потужним ривком вперед. Стрімко розвивалися природознавчі науки, де панувала ньютонівська теорія. В математиці розвиваються нові вчення. Астрономи зробили прорив у вивчення космосу. Фізики активно вивчали електричний струм. З другої половини століття потреба нових ресурсів сприяла розвитку геології. В хімії здійснено відкриття в царині газів. Розробляються теплові двигуни. В біології праці К. Ліннея та Ж.-Л. Бюффона започаткували новий погляд на розвиток тваринного світу. В Україні процес наукового розвитку був дуже повільним і значно відставав від західноєвропейського [38, с. 606-607].

2.1. Києвомогилянські філософські доктрини в контексті дискусії «старого» і «нового»

Саме Києво-Могилянська академія (КМА), підхопивши прапор просування в Україну західноєвропейської наукової думки, стала єдиною платформою Східної Європи, де окремі доктрини західної філософії набували втілення в суспільний світогляд через просвітницько-наукову діяльність києвомогилянської професури [6, с. 635-636].

Головною тематикою тогочасної наукової дискусії була «криза європейської свідомості», що відбулася на зламі XVII та XVIII ст. Саме тоді розгортається боротьба між представниками філософської, теологічної та наукової думки, які претендували на першість, тотальність, всеосяжність та беззаперечність. Всі суперечки оберталися навколо ключових теолого-політичних проблем: руху і нерухомості та

єдності й різноманітності. В релігійній дискусії проблема старого і нового постає у вигляді самої можливості зміни релігії та її елементів і що ці зміни можуть бути здійснені самими людьми. Через призму таких міркувань виринала нова парадигма, що суддею у справах віри може бути людський розум. В Україні в середовищі церковних інтелектуалів на межі XVII-XVIII ст. цей європейський диспут отримує нове значення суперечки «старих» і «нових» [16, с. 21].

У таких творах києвомогилянців як «Знаменні пришествя антихриста...» Стефана Яворського та «Розгляді розкольницької бринської віри» Дмитрія Туптала, де вівся диспут з російськими старообрядцями та традиціоналістами «минуле» і «старе», стає реальним обрисом історії. Воно подається як система, що характеризувалася: тривалістю, яку можна було описати та структурувати; наявністю різних часів-моделей, в які вміщувалися джерела віри. Це призвело до того, що «питання старої і нової віри переносилося зі сфери можливості/неможливості змін у галузь церковної історії, що набуває все більшої історичності» [16, с. 21-22].

КМА стала провідним майданчиком просування «нового» у науковий простір. Це знайшло відображення в академічних філософських курсах. Орієнтація на зацікавлення наукою стимулювало розвиток філософської думки в середовищу києвомогилянських інтелектуалів [47, с. 10].

У творі «Філософії природи, або фізики» Георгія Кониського (навч. в КМА 1728-1743, ректор КМА 1752-1755 рр. [44, с. 145-146]) було пов'язано антропологічну проблематику з натурфілософією. Йому вдалося здійснити поступовий перехід від середньовічної схоластики до новітніх ідей європейської філософії. Проте він продовжував вважати творцем і першопрчиною світу Бога, а тому геліоцентричну систему Коперніка не сприймав через її неузгодженість із загальноприйнятими в

церкві уявленнями про світобудову. Проте саму коперніковську концепцію він викладав у своєму курсі.

На думку вченого весь світ складався з природних (фізичних) тіл, кожне з яких ним трактувалося як субстанція, що складалася з матерії та форми. Матерію, в свою чергу, він розглядав як єдиний і спільний субстрат незнищуваних та ненароджуваних природних тіл та як єдину й однорідну в усіх тілах. Формою він вважав основою якісної відмінності речей. Такий підхід сприяв визнанню за матерією таких властивостей як певну активність та самостійне існування, що дозволяло подолати гілеморфізм (метафізична концепція складання об'єкту з двох частин: потенційної (матеріальної) та актуальної (субстанціальна форма)) Аристотеля та формувало підґрунтя для механістичних концепцій. Ці концепції, за твердженням О.П. Кравченко, утверджували в світогляді освічених українців розуміння матерії як сукупності вічних і незмінних первинних якостей.

Новітній раціоналізм вчення Г. Кониського про людину проявив себе у визначенні її як мікрокосмос, як досконалого, причетного до тілесної та духовної природи створіння. Філософ піднімає питання освоєння світу, досвіду і науки, пізнання таємниць природи де пізнання він розглядає як трирівневу систему, що складається з чуттєвості, дискурсності та інтуїтивності. Для цього ним застосовується низку методів новочасної західноєвропейської філософії від самопізнання до схоластичних міркувань [20, с. 12].

Також у курсах етики киевомогилянців розглядалась і проблема волі у більшості її аспектів. Тому етика ними позиціонувалась як практична наука про набуття людиною діяльно-вольових якостей, що були необхідні їй для досягнення блаженства на землі. Для цього вони повинні були мати вільний вибір шляхів. Г. Кониський волю до пізнання визначав як найвищу цінність визначаючи її як «вродженого збуджуючого принципу людських дій». Він вважав, що людина

«повинна не придушувати свої пристрасті, а панувати над ними, переборювати їх» [24, с. 13-14].

Важливим доробком теоретичного осмислення світогляду стали розробки Т. Прокоповича. Він відкрито висміював тих, хто вважав за можливе науково обґрунтувати факти Біблії [24, с. 14]. Він формулював нові підходи до оцінки матерії, що наближало його твердження до декартівського розуміння матерії. Характеризуючи поняття форми, Прокопович робить крок вперед від античної традиції та її критики Ф. Аквинським, знімаючи теологічну сутність дискусії. Він констатує, що форми не надприродні а природні сутності. Не менш прогресивним були і його погляди на людину. Особливим тут є положення про статус жінки. Наводячі історичні приклади про видатних жінок, Т. Прокопович стверджує, що розум жінки не поступається чоловічому і їй доступні будь яка наука і сфера теоретичної діяльності [28, с. 48, 50, 143].

Вагомий внесок у філософські доктрини києвомогилянців зробив її славнозвісний випускник Григорій Сковорода (нав.). У своїх філософських поглядах він визнавав істинним внутрішнє, «глибинне» буття. Саме воно для нього було головним у процес пізнання мікро- та макрокосмосу, тому що за допомогою розуму звичайної «зовнішньої» людини не можливо збагнути закладені в основу існування світу сили [23, с. 13]. У своїх творах «Книжечка про читання Святого Письма, названа Жінка Лотова», «Алфавіт, або Буквар світу», «Нарцис. Розмови про те: пізнай себе» тощо він розкрив екзистенційний характер філософської думки, що виявлявся у протиріччях між зовнішнім і внутрішнім, видимим та невидимим. У центрі його філософських міркувань перебувала людина, заглиблена у власне «я» та індивідуальність, яка ототожнювалась ним з Божою сутністю особи [26, с. 14].

Запозичена концепція мікркосмосу з античної традиції за якою тіло і душа людини є цілісною і замкнутою системою, Г. Сковорода

(навч. в КМА 1734-1744, 1751-1753 pp.) [18, с. 488]) вважає її виразником основних космічних принципів. Він наголошував на тому, що людина і Всесвіт складаються з матерії і форми, але тільки завдяки Богу несамотійна та пасивна людська матерія отримує форму і життя. І тому він вважав, що душа відіграє вирішальну роль у житті людини. Цей постулат отримав в його творчості термін «неслитное соединіє», що зазначав нерівновартісну взаємодію двох сутностей. У той же час, філософ, дотримуючись християнського вчення, визначає людину універсальним символом життя, яка виконує функцію посередництва між небом і землею і є персоніфікацією Божественної енергії. Саме тому у його вченні про дві сутності Біблія розглядається як особливий світ символів, для досягнення якого треба навчитися бачити за словесним знаком, що реалізований у тілесній, матеріальній природі, втаємничений, невидимий духовний світ [20, с. 14-15].

Саме «духовне просвітництво» стало головним завданням представників «етико-гуманістичного напрямку» як в межах церковного простору, так і поза ним. Дослідник С.Л. Йосипенко охарактеризував цей рух «своєрідним дисидентством модерності, що протистояв і просвітництву, і ортодоксальному антипросвітництву традиціоналізму». Стимулом до появи такої конфігурації інтелектуального поступу було побоювання, що панування розуму буде руйнувати окремі форми духовного життя людини. Вони боялися, що розум поза духовного вмістилища стане загрозою як для окремої людини, так і для суспільства, у цілому. Тому в наративі українських «духовних просвітителів» здобутки індивідуальної свободи використовуються для критики суспільних інституцій в ім'я модерних релігійних постулатів. Реально така позиція була альтернативою просвітницької критики, бо ґрунтувалася на побоюванні повної руйнації нового світу, котрий і уособлювався цими інституціями [16, с. 24].

Саме таку позицію було репрезентовано у філософському концепті, створеному відомим києвомогилянцем С. Яворським. Його звивистий шлях від учня КМА до прийняття унії та навчання у єзуїтів, а потім повернення у православ'я, від професора КМА до президента Найсвятішого Синоду, від прибічника реформ Петра I до їх критики, зробив його званою і впливовою людиною в середовищі і українських церковних та світських інтелектуалів, і серед російського політикуму.

Його праці «Конкордація Святого Письма», «Про Церкву», «Про Святу Трійцю», «Камінь віри» стали вагомим доробком у теологічній думці. Вступаючи в полеміку з католиками і протестантами він піддав критиці їх догматику. Проте, як яскравий представник барокової схоластики у своїх курсах філософії та натурфілософії органічно поєднав українські та західноєвропейські ідеї. Так він розглядав самопізнання як ключовий метод вивчення анатомічних, фізіологічних та психічних особливостей людини [25].

Проте саме С. Яворський, вставши на шлях критики петровських перетворень, у своїх трактатах «О знаменіях пришествія антихриста і скінчення віку» (1703) та «Камінь віри» (1713-1715 рр.) не тільки виступив на захист православ'я, а й показав загрозу для нього з боку західних наукових віянь [18, с. 610]. Це могло бути реакцією києвомогилянського інтелектуала, хоч і прогресивних поглядів на стрімке просування в Петровській Росії науково-технологічних інновацій і особливо з протестантських країн, якими захоплювався цар Петро I – Голландія, Англія, Швеція, Пруссія.

2.2. Політико-правові концепти

Політико-правові розробки києвомогилянськими інтелектуалами козацької та церковної груп протягом XVIII ст. оформилися у два напрями: автономістів та малоросів.

На відкриту службу Російській імперії пішли такі знані києвомогилянські інтелектуали як С. Яворський та Т. Прокопович. Саме їх діяльність та творчість стала теоретичним підґрунтям російського імперіалізму. При цьому вони виявили абсолютну байдужість до національно-визвольних устремлінь українців, але хоч і мінімально обстоювали їх освітянські та культурні права [22, с. 27-28].

Проаналізувавши їх творчий доробок І.В. Куташов, зазначив, що саме ці мислителі формулювали великодержавницьку концепцію, пристосовуючи ідею національної державності до імперської доктрини.

Перебуваючи на службі у Петра I вони формулювали концепт своїх політичних позицій під великодержавну ідею. Не будучи прихильниками розбудови української державності, С. Яворський та Т. Прокопович бачили Україну лише як частину Російської імперії. Вони власне виправдовували загарбницьку політику Росії щодо Козацької держави та всі заходи спрямовані на її знищення. Так само вони виправдовували і загарбницьку міжнародну політику Росії [22, с. 28].

Високий рівень ерудиції та геніальність мислення дозволили Теофану (Феофану) Прокоповичу оформити високоінтелектуальну доказову базу нового розвитку Росії. У своїх політичних виступах та памфлетах реформи Петра I він розглядає не з позиції міжконфесійних, а з позиції теолого-політичних дискусій ранньомодерного періоду. Таким чином, усупереч контрреформаційним політичним моделям він наполягав на розумінні політики як мистецтва, а не науки і обґрунтовує в дусі ранньомодерного абсолютизму автономію політики по відношенню до релігії, шляхом власне релігійного виправдання політики. Як модерний мислитель він віддає перевагу в питанні оцінки правителя не класичним ідеалам, а реаліям масштабу історичних звершень [16, с. 21].

Та, він доводить, що Росію та її народ очікує величне майбутнє, виводячи це із закономірності історії, її поступального розвитку, котрий

він демонструє порівнянням попереднього її стану і теперішнього. Констатуючи технічні та політичні успіхи країни він розглядає перспективу прискореного історичного поступу Росії [28, с. 110].

Показовим у стосунках цих двох киевомогилянських інтелектуалів, радників Патра І стало поступове наростання протистояння між ними, що вилилося у сварку (з доносами один на одного), що з часом набула протистояння в інтелектуальному просторі між західно-імперським та націоналістично-традиціоналістським (у подальшому протистояння західників та слов'янофілів) [34, с. 255-256].

Іншу групу киевомогилянців склали прибічники ідеалу незалежності. Випускники КМА І. Мазепа (навч. в КМА вірог. 1650-1657 рр.) [18, с. 343]) та П. Орлик стали останніми діячами реалізації української державницької традиції. Практична діяльність І. Мазепа та визначна праця П. Орлика «Конституція 1710 р.» стали ґрунтовним доробком державницької ідеї, що базувалася на європейській традиції і це вводило Україну до світового політичного процесу [22, с. 24-25].

З 1710 р. розпочався новий етап руйнації Гетьманщини, що тривав до кінця XVIII ст. На цьому етапі відбувся поступовий занепад у розвитку політичної думки в середовищі інтелектуальної спільноти, а державницька ідея втрачає актуальність у політичному житті [22, с. 21].

З 1710 р. і до 1729 р. набирає сили тенденція створення нового образу Б. Хмельницького. Героїзуючи його постать у політичній та правовій думці Хмельницького просували як антимазепинський символ. Наголошувалося на тому, що козацькі права були даровані гетьману як «вірному» підданому царя. Особливо ця ідея набула поширення в роки діяльності першої Малоросійської колегії. Це призвело до формування подвійної лояльності (до «православного монарха і Батьківщини-Малоросії»), коли козацькі інтелектуали, позиціонуючи себе вірнопідданими російського царя, в той же час, виступали на захист

«малоросійських вольностей», «статей Б. Хмельницького» та іншої реальної та уявної атрибутики окремішності Гетьманщини [19, с. 10-11].

Відповідно дослідженню В.П. Кононенка з кінця 1720-х рр. формуються нові тенденції суспільно-політичних уявлень та ідей у середовищі козацьких інтелектуалів Гетьманщини. До 50-60-х рр. в українському суспільстві поширюються твори києвомогилянських інтелектуалів. Тільки списків літопису Г. Граб'янки нараховують до 60-ти примірників. Та паралельно з 1730-х рр. у літературі світських інтелектуалів збільшується загальноімперська тематика, образи та ідеї [19, с. 11].

Важливим фактором активізації право дослідницької діяльності стала робота «Комісії щодо зводу прав, за яким судиться малоросійський народ» (1728-1743 рр.). На чолі комісії стояв Амвросій Дубневич (навч. в КМА ?-? рр., ректор КМА 1731-1737 рр. [18, с. 191]). У комісії, в цілому, на різних етапах працювало 70 правників, які закінчили КМА [44, с. 132]. Це сприяло активізації залучення до наративу козацьких інтелектуалів для аргументації своїх традиційних прав і вольностей законів Речі Посполитої, норм звичаєвого права і, навіть, імперських нормативних актів. Це призвело до появи у науковому дискурсі козацьких інтелектуалів термінів, що активно вживалися в правовій лексиці загальноімперської еліти: «громадянин», «користь державі», «суспільство», «відданість Вітчизні» тощо. Такий складний процес реформування правової системи Гетьманщини супроводжувався не тільки «склеюванням» різних норм чинного законодавства, а й складною роботою кодифікації та захисту традиційних практик судочинства [19, с. 11-12].

Ці нові процеси знайшли своє відображення в творах таких правознавців як С. Дівович (навч. в КМА 1740-х рр. [18, с. 182]) та П. Симоновський (навч. в КМА ?-? рр.) [18, с. 484]. Відображаючи

історію Гетьманщини, її еліти і, навіть, «малоросійського козацького народу» ці автори розглядали політичні та правові питання.

Так, у творі «Розмова Великоросії з Малоросією» С. Дівович розглядає події 1654 р. як входження України на засадах договору під опікою московського царя. Це була модель відносин підданих з протектором, запозичена з польського зразка. Автор трактував Росію як рівного партнера у спільній державі. Посили його твору, за оцінками дослідників, перегукуються з «Історією Русів» [19, с. 13; 18, с. 182]. П. Симоновський, розкриваючи історію Української держави її позитивні риси презентував як історію вольностей. Та попри це, в творі подано історію Гетьманщини як унікальною, проте такою, що добігла свого завершення [19, с. 13].

XVIII ст. ознаменувалася діяльність таких мислителів-просвітників як М. Козачинський (навч. в КМА 1720-1733 рр., префект КМА 1740-1746 рр., організував в Хорватії та Сербії школи, очолив створену ним школу на зразок КМА у Карлівцях та очолив її. [18, с. 262] та Я. Козельський (навч. в КМА 1739-1750 рр.) [18, с. 264]). Перебуваючи на національних позиціях вони, попри занепад української козацької державності, прагнули зберегти її традиції та надати національній політиці в просторі російської державності незалежного спрямування.

Надзвичайно прогресивними були погляди М. Козачинського. Його політична доктрина була просякнута антитираністичними поглядами та ствердженням природного права народу на власну державу [22, с. 29]. Він визнавав пріоритет людини і тому у своїй суспільно-політичній доктрині обстоював її право на життя, а отже, і право на його захист усіма способами, право приватної власності, вибору та свободи совісті [18, с. 262-263].

За твердженням І.В. Куташева, політична позиція Я. Козельського сформувалася під впливом поглядів тогочасних представників

європейської політичної думки. В першу чергу, це були французькі філософи XVIII ст., які сповідували ідею природного права і суспільного договору. Саме тому погляди Я. Козельського солідарні з поглядами французького філософа Ш. Монтеск'є. Так само він був прибічником республіканської форми державного правління, за приклад якої він брав демократію й аристократію. Проте, він вважав, що такі форми можливі тільки в маленьких країнах. Та віддаючи данину реаліям життя в Російській імперії Я. Козельський вважав, що країни з великими територіями та значною кількістю населення можуть ефективно існувати тільки за умови монархічного правління. І.В. Куташев вважає, що «концепція ідеальної держави, сформована Я. Козельським, стала найвищим досягненням української політичної думки просвітницького спрямування». У цій концепції було зроблено спробу теоретичного осмислення того, як модернізувати давні козацькі традиції та пристосувати їх до умов нового часу. Ним було надано рекомендації як облаштувати державу зі справедливим устроєм та пропагувалася ідея використання тогочасного політичного досвіду Західної Європи. В першу чергу, він виділяв положення природного права і суспільного договору і вважав саме їх сприятливими для будівництва нової держави на теренах України [22, с. 29].

Останнім проявом прямого відстоювання української державності, козацьких прав і вольностей стали події, пов'язані з організацією та діяльністю Законодавчої комісії 1767-1768 рр., яка була створена за планом російської імператриці Катерини II для реформування Російської імперії. За Маніфестом 1766 р. проголошувалося обрання депутатів до комісії, які повинні були представити накази виборців. За задумом імператриці передбачалося, що залучення депутатів з України до комісії надасть політиці царату видимість законності. Проте, згорання державницьких інститутів у Гетьманщині та Слобідській Україні створило напружену ситуацію. Тому процес обрання депутатів

наказувалось контролювати особисто президенту 2-ї Малоросійської колегії П. Румянцеву [48, с. 478].

Вибори до Законодавчої комісії стали свідченням того, що вольності Малоросії та її еліти, на думку козацьких інтелектуалів, були наслідком отриманих привілеїв в історичних договорах та «статтях Б. Хмельницького», що вважалися юридичними документами. Саме тому депутати виступали за їх дотримання. В «Наказах малоросійським депутатам» чітко проголошено позиції того, що місцеве шляхетство вважало себе господарями у Гетьманщині. Ключовим положенням було те, що «малоросійські права та вольності» були даровані польськими та російськими монархами, населення України жило віками саме за цими законами, а тому це найкраща форма суспільно-політичного устрою для Гетьманщини. Дуже показовим щодо поширення ідей «вольностей шляхетських», що репрезентувалися старшинським станом, стало те, що їх підтримали представники духовенства, козаки, міщани і, навіть, російські розкольники. Це було свідченням того, що суспільно-політичні ідеї, поширювані в середовищі української еліти, козацькими, церковними та києвомогилянськими інтелектуалами увійшли в свідомість не тільки нижчих верств українського суспільства, а й іноетнічних груп населення [19, с. 13].

Подання «Наказів» депутатам під час виборів стало потужним актом прояву політичної позиції. Вони чітко декларували волю до збереження козацької держави (пункти про автономію та обрання гетьмана). Ця позиція традиціоналістів особливо радикально була представлена на виборах від ніжинського, батуринського та прилуцького шляхетства [22, с. 25; 19, с. 14]. Це викликало серйозне протистояння української еліти та імперської влади, про що засвідчила «Ніжинська справа». Під час обрання депутатів у Ніжині від ніжинського та батуринського шляхетства виник конфлікт з приводу кандидатури та положень наказу. В результаті 50 учасників зібрання було заарештовано

за відмову підписати сфабрикований наказ, 36 делегатів Військовим трибуналом було засуджено до страти, Генеральним військовим судом 14 осіб було засуджено до довічного ув'язнення, а 4 - до позбавлення рангу. Та через побоювання загострення конфлікту у 1768 р. Правительствующий Сенат відмінив смертні карі та заслання, але позбавив усіх рангу [49].

70 депутатів Законодавчої комісії, обраних від України, зайняли на її засіданнях досить активну позицію. Лідером автономістів став Г. Политика (навч. в КМА 1737-1745 рр.) [18, с. 431]), який представляв лубенське шляхетство. А брат відомого мислителя-просвітника Я. Козельського (молодший), про якого йшлося вище, Я. Козельський (старший) виступив у підтримку вимоги ліквідації кріпацтва [48, с. 478].

Для роботи в «Комісії» Г. Политика на основі архівних джерел склав три документи: «Историческое известие, на каком основании Малая Россия была под Республикой польскою и на каких договорах поддалась Российскому государству без нарушения прав и вольностей», «Записка, как Малая Россия во время владения польского разделена была и о образе ее управления» та «Запись, что Малая Россия не завоевана, а присоединилась добровольно к России» [18, с. 432].

З наведених фактів випливає, що в епоху XVIII ст. – епоху панування точних та природничих наук – саме КМА як вищий освітній заклад була флагманом формування та розширення наукового простору. В цьому процесі ключовою стала дискусія між «новими» європейськими ідеями та «старими» ортодоксальними або модернізованими, клерикально-орієнтованими концептами. Напрями, пріоритети, аргументацію і тон цього протистояння було визначено в дискусії двох впливових церковних інтелектуалів, киевомогилянців (випускники та ректори) Стефана Яворського та Теофана Прокоповича.

У контексті цього протистояння КМА була майданчиком, де її провідні професори активно намагалися інтегрувати у навчальний

процес сучасні європейські філософські концепти. Георгій Кониський, перейшовши до нових європейських трактовок, впровадив у лекційні курси засади натурфілософії, що утверджувало розуміння матерії як сукупності вічних і незмінних первинних якостей. Т. Прокопович у своїх викладах рішуче встав на позиції декартівського розуміння світу. Григорій Сковорода вивів філософську теорію в Україні на рівень визнання виняткової ролі людини, що позиціонувалася ним як універсальний символ життя й є персоніфікацією Божественної енергії.

Важливим доробком церковних та козацьких інтелектуалів, вихованих КМА, стали політико-правові дослідження, що були репрезентовані трьома антагоністичними групами: «незалежниками», «автономістами» та «малоросами», які по різному бачили майбутнє України. Так, С. Яворський та Т. Прокопович сформулювали найкращу великодержавницьку концепцію для Російської імперії, пристосовавши до імперської доктрини ідею національної державності. Репрезентована на початку століття у «Конституції Орлика» модель такої України стала останнім виявом теоретично-практичного витвору державного будівництва.

Для подальшого розвитку політико-правової думки в середовищі козацьких інтелектуалів стала позиція обґрунтування ідеалу автономності. Вона виявилась у повному обсязі в роботі «Комісії щодо зводу прав, за яким судиться малоросійський народ» (1728-1743 рр.), на чолі якої стояв знаний правник, ректор КМА Амвросій Дубневич та в творі «Розмова Великоросії з Малоросією» киевомогилянця С. Дівовича і працях П. Симоновського, М. Козачинського та Я. Козельського, де обстоювалася ідея модернізації давніх козацьких традицій та пристосування їх до умов нового часу. Але яскравим та, з іншого боку, відчайдушним проявом позиції автономістів стали події, пов'язані з формулюванням «Наказів», виборами депутатів та роботою Законодавчої комісії 1767-1768 рр., у роботі якої лідером був відомий в

Україні києвомогилянський інтелектуал Григорій Политика, можливий автор «Історії Русів».

РОЗДІЛ 3

МІСЦЕ КИЄВО-МОГИЛЯНСЬКОЇ АКАДЕМІЇ В РОЗВИТКУ ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ

На початку століття відбувається нарощування на теренах України західних центрів освіти і, в першу чергу, найпередовіших – єзуїтських колегіумів. Відновлюються старі та відкриваються нові установи: Самбір, 1702; Кременець, 1712; Станіслав, 1716; Житомир, 1747. У цих школах іде процес вдосконалення навчальних програм та запроваджується викладання німецької та французької мов, математики географії та історії [27, с. 10]. Застосування нових методик навчання – стимулювання та мотивації, запровадження складної системи виховання, що реалізовувалася методами безпосереднього й опосередкованого впливу, та самовиховання, зробило освіту в цих закладах прогресивною та досконалою [27, с. 12-13].

Цей процес отримав в оцінках ренесансних гуманістів назву «освітньої революції», що здійснювалася єзуїтами. Вони створили в країнах Європи цілу мережу середніх та вищій (колегіумів) шкіл, котрі після закриття ордену у 1773 р. реорганізовувались у світські гімназії та університети [21, с. 61].

Цей виклик змусив реагувати українську освітню систему, що змушена була вдосконалюватися структурно та змістовно.

3.1. Система вищої освіти

Києво-Могилянська академія (КМА) продовжувала зберігати статус українського заходу вищої освіти, що ввібрав у себе ті суспільно-політичні цінності, що домінували на українських просторах. Головними засадами не тільки навчального процесу в Академії, а й процесу патріотичного виховання були традиції гуманізму, демократизму,

всестановості та виховання людської гідності. Академічна система освіти в академії ґрунтувалася на духовних підвалинах, в основі яких було покладено принципи державної незалежності України, народовладдя та суверенітету особистості й колективу [1, с. 10].

В нове століття КМА вступила під керівництвом нового ректора Гедеона Одорського (ректор КМА 1701-1704 рр.), який змінив у 1701 р. свого попередника Прокопія Калачинського (ректор КМА 1697-1701 рр.). Новий ректор був винятком тому, що раніше не викладав в Академії та не був її учнем, а ще й виходець з уніатства. Головними протеже нового ректора був гетьман І. Мазепа та митрополит В. Ясинський. За їх підтримки розпочалась розбудова Академії [44, с. 108, 110-112].

Навчання в КМА тривало 12 років і поділялося на 8 шкіл. У класі аналогії учні протягом року вивчали елементарну слов'янську, польську, і частково латинську мови. В наступних 3-х класах (3 роки) вдосконалювалася мовна практика. Потім 1 рік вивчали піїтику, 1 рік – риторику, 2 роки – філософію (діалектика, логіка, фізика, математика, метафізика й етика). В шести нижніх класах також вивчалися катехізис, арифметика і, вірогідно, геометрія. Богословський курс спочатку був чотирирічний, а з 1775 р. став дворічним. Для перевірки засвоєння матеріалу студентами старших класів організовувалися щомісячні диспути та кілька разів на рік проводилися урочисті диспути, на котрі запрошувалися представники духовенства та царських властей і місцева знать [51, с. 184; 15, с. 534].

Крім основних курсів у КМА в різні часи викладалися й інші дисципліни. У 1706-1707 р. Т. Прокопович у курсі риторики розробляє методологію писання та викладання історії. З під його пера виходять історичні праці «Сабраніє від летописей...» та «Реєстр государей російських от самого Рюрика...», що перекладалися німецькою, англійською, шведською та французькою мовами [44, с. 123]. У 1738 р.

було запроваджено вивчення єврейської, грецької та німецької, а з 1753 р. французької мов. З 1766 р. з'явилися такі предмети як «пізнання глобусу», географія, арифметика та скорочений курс універсальної історії. З 1788 р. вводяться окремі класи чистої та змішаної математики. З 1783 р. у навчальному процесі починає запроваджуватися російська мова [51, с. 184].

Про переважання світської складової у навчанні яскравим прикладом є впровадження у 1738 р. в Академії її професором Симеоном Тодорським (навч. в КМА 1718-1727 рр.) [18, с. 536]) такого курсу як гебраїстика, що наближалася до герменевтики (науковий аналіз біблійних текстів) [34, с. 249].

Потребуючи вдосконалення підготовки кадрів коєвомогилянськими інтелектуалами у другій половині століття було розроблено три філософсько-педагогічні концепції. Їх головною метою виступало виховання особистості високих моральних якостей.

Першу педагогічну систему започатковано професорами КМА Г. Кониським та М. Козачинським, що базувалася на ідеології православ'я, а в основу покладалися цінності християнської етики.

Другу теорію було розроблено Я. Козельським. Вона ґрунтувалася як і його політико-правові погляди, про що йшлося вище, на французькій філософсько-педагогічній думці. Він вважав, що суспільне середовище є головним чинником формування та розвитку особистості. Вся його концепція пронизана ідеєю соціальної рівності. А головним завданням виховання він визначав потреби суспільства в освічених і високоморальних людях.

Проте найбільш оригінальну педагогічну теорію було розроблено Г. Сковородою. Його етико-гуманістичне вчення ґрунтувалося на оптимістичному переконанні, що кожна людина, без винятку, по своїй природі є доброю і вміщує величезний творчий потенціал і можливості.

Сковорода вважав, що унікальність людини визначається її неповторним зв'язком з Богом [36, с. 9].

На початку століття в курсі філософії, що викладався в КМА набирає сили деїстична позиція (визнання Бога, з одного боку, з іншого - заперечення більшості надприродного та містичного). Тому складається нова схема, за якою завданням теології є Божественний всесвіт і Бог, а філософії – земне і місце в ньому людини. Тому в курсі філософії значно зростає обсяг натурфілософії, що зосереджується на здобутках природничих та точних наук. У києвомогилянській традиції викладання філософії формується погляд на натурфілософію як на філософію природи. Причиною вкорінення такого підходу серед професури Академії була віра в могутність науки. Проте, обмежувальним впливом на поширення «нового» було традиційне критичне ставлення до космологічних та фізичних концепцій Аристотеля. Та попри проникнення окремих інноваційних трактувань в курси професури, на думку Л. Черник, не могло змінити головної парадигми завдання Києво-Могилянської академії – обґрунтування православного богослов'я, що міцно тримало викладацьку концепцію в традиціях схоластики [47, с. 9].

Проте, на викладання філософії в Академії мала значний вплив єзуїтська традиція, що проникала через викладачів, які навчалися в Речі Посполитій. Застосування в єзуїтських школах, так званої, модерної «другої» схоластики XVII-XVIII ст. стала вимогою часу, коли треба було пристосовуватися до нових ідей. Ця тенденція була притаманна більшості курсів логіки професури КМА, що ставило її в рівень з провідними школами Заходу [42, с. 13, 15].

Києво-Могилянська академія поступово стала провідною установою і в царині запровадження новацій. Уже від середини XVIII ст. у ній при викладанні філософських курсів за основу беруть лейбніцево-вольфганську систему. За цією системою вдавалося узгоджувати нові досягнення науки та церковні догмати [8, с. 21, 23].

Поступово, посилення у філософських курсах таких положень як «незнищенності й непороджуваності матерії, її сталої кількості, однорідності матерії землі й небес, універсальності руху, невіддільності простору й часу від рухомої природи-матерії» призвело до здолання розриву західноєвропейської та української філософій [47, с. 10].

У першій половині століття, коли академія ще мала достатньо високий рівень самостійності, в ній активно розвивались авторські курси по всім дисциплінам. Так, авторські курси провідної філософської дисципліни логіки за цей період викладали 15 викладачів, серед яких були знані києвомогилянці: Христофор Чарнуцький (ректор КМА 1706-1709 [44, с. 117]), Феофан Прокопович, Йосип Волчанський (навч. в КМА 1698-1710, ректор КМА 1721-1727 рр. [18, с. 124]), Іларіон Левицький (навч. в КМА 1702/1703-1714/1715 рр., ректор КМА 1727-1731 рр. [44, с. 129]), Платон Малиновський (навч. в КМА 1698-1710 рр., [18, с. 352]), Амвросій Дубневич, Стефан Калиновський (навч. в КМА до поч. 1720 рр., префект КМА 1727-1733 рр. [18, с. 246], Михайло Козачинський, Гедеон Сломинський (завідувач кафедр піітики, потім філософії) та Георгій Кониський (ректор КМА). В основу викладання було покладено метод «диспуту» [42, с. 10-12].

Особливо треба відмітити праці провідних фахівців. Йосип Волчанський розробив курси «Загальна філософія...» (1717-1718), «Мала логіка або діалектика» (1717-1718) та «Православна християнська теологія...» (1721-1722). В них автор виклав свою концепцію філософії, що базувалася на античні філософії, патристиці та філософії Нового часу. Іларіон Левицький розробив унікальний курс «Риторики...» (1716) та 8 курсів філософії. Амвросій Дубневич видав основні праці з філософії: «Перепетична філософія, що викладає істинне Аристотелеве вчення...» (1727), «Натуральна наука, або фізика...» (1728), де використано було кращі надбання філософських вчень від античності до Нового часу. Георгій Кониський викладав два курси «Філософії» (1747-

1751), у котрих було вміщено, фізику, метафізику, логіку й етику, основи космології, уранографії та психології. Це поклало початок переходу до викладання раціональної філософії [44, с. 127-128, 130, 132, 146-147].

З 1751 р. у КМА запроваджується обов'язкове вивчення німецької мови. Для кращого її вивчення префект Академії А. Могилянський (навч. в КМА 1721-1727 рр., префект вірог. КМА і метрополит Київський, Галицький і всієї Малої Росії 1758-1770 рр. [18, с. 374-375]) через колишнього випускника Г. Политику виписав для закладу німецьку газету. Німецька мова стає пріоритетною через те, що значна частина учнів КМА потім продовжували навчання в університетах Німеччини, де вони опановували точні науки, медицину, східні мови та вивчали теорію та практику реформації. Для якісного опанування мови в Академії було підготовлено порівняльні паралельні словники К. Кондратовичем (навч. в КМА 1713-1728 рр.) [18, с. 274]), Л. Січкарьовим (навч. в КМА ?-1757 рр.) [18, с. 486]) та Г. Политикою. Активне просування традиції навчання в Німеччині випускників КМА любіював її ректор Т. Прокопович, який свого часу сам активно слухав лекції в університетах Галле, Альдорфа, Єні та Лейпцигу [29, с. 13-14, 16]. Ця традиція протягом означеного століття набула розвитку і реалізовувалась через системний вступ випускників КМА до німецьких університетів, після яких ставали видатними діячами в різних науках (М. Мотоніс (демограф), І. Хмельницький (філософ) та медицині (І. Данилевський, С. Леонтович, М. Тереховський, Д. Самойлович, І. Политика тощо) [29, с. 24-27].

Так, Мартин Тереховський спростував теорію Ж. Бюффона про довільне зародження життя, що пізніше було підтверджено працями А. Пастера. Данило Самойлович першим у світі довів, що чума поширюється контактним способом і запропонував щеплення. Його твори друкувалися в Німеччині та Франції. Сав він активно займався

боротьбою з епідеміями чуми, що спалахували в Москві, Києві, Кременчуці, Катеринославі, Дубоссарах, Одесі, Херсоні, Криму. Іван Політика працював завкафедрою в Лейдені, став першим професором медицини в Росії, очолював Генеральний сухопутний госпіталь та впровадив на території всієї підросійської України карантинну службу [45, с. 100-101].

Яскравим прикладом високої наукової та педагогічної підготовки випускників КМА є той факт, що відкриття першої в Росії вищої школи (Московська слов'яно-греко-латинська академія) був пов'язаним з діяльністю києвомогилянця С. Яворського, який був її протектором до кінця життя. До 1762 р. з 23 ректорів цієї академії 18 були могилянці, а з 25 префектів могилянців було 23 особи [46, с. 56].

За ректорство Самуїла Миславського (навч. в КМА 1750-х рр., ректор КМА 1761-1768 рр. [18, с. 365]) КМА підпала з боку царського уряду під загрозу закриття. Тільки напружені зусилля ректора із залучення різних ресурсів, врятували навчальний заклад. Ректор провів 1763-1764 рр. глибоку реорганізацію навчального процесу в Академії, адаптувавши його до навчальних програм Московського університету за винятком курсів історії російської, старожитності та геральдика [44, с. 157]. Проте, за оцінкою І.І. Огієнка саме за часи ректорства, а потім і митрополитства С. Миславського (1783-1793), який на угоду Катерини II та Святійшого Синоду, що прагнули позбавити українську церкву її самобутності, здійснювалось «обмосковлення» і церкви, і Академії [30, с. 204-205]. На думку сучасних провідних істориків, за умови збереження КМА свого статусу і рівня розвитку вона б могла стати потужним центром розвитку національної культури [14, с. 244].

3.2. Середня та початкова освіта

Система початкової освіти в тогочасній Україні залишалася на досить низькому рівні розвитку. В основному це були парафіяльні

школи та школи грамоти, що діяли при церквах. Тому ключовою постаттю навчання в таких школах були священики, які досить часто були єдиними освіченими людьми в сільській місцевості [2, с. 11]. На 1747 р. В полках Гетьманщини у всіх населених пунктах діяли 866 парафіяльних шкіл. У 1768 р. такі школи вже припадали на 746 душ населення. Це була початкова освіта, що за рівнем охоплення відповідала європейському рівню. Та після реформування кінця XVIII ст., здійсненого Росією, ця мережа почала стрімко скорочуватися. Вже через сто років одна школа припадала на 6.750 душ [34, с. 247; 33, с. 211].

На другому шаблі розташовувалися початкові училища. В них учні отримували елементарні знання. Попри те, що методика викладання предметів була обмеженою, вчителі намагалися унаочнити навчання через застосування народних традицій, обрядів та звичаїв [2, с. 11].

Важливим елементом середньої освіти стали училища підвищеного типу – колегіуми. В підросійській Україні діяло три таких заклади: Чернігівський, Харківський та Переяславський. Всі вони були сформовані вихідцями з КМА та навчали учнів за її програмами.

Першим у цьому ряду беззаперечно був Чернігівський колегіум (1700 р.), що постав в одному з давніх руських центрів, що переживав відродження і духовне, і культурне. Ініціатором створення навчального закладу ще наприкінці XVIIст. став архієпископ Л. Баранович, який згуртував навколо себе групу однодумців, серед яких колишні києвомогилянці І. Величковський (поет, навч. в КМА ?-? рр.) [18, с. 107]) та Д. Туптало (Ростовський) продовжили його справу щодо організації колегіуму. Головними фундаторами освітнього закладу стали інші києвомогилянці – Іван Максимович (Васильківський) (навч. в КМА 1669-1673 рр., перший ректор ЧК [18, с. 346]) та А. Стаховський (навч. в КМА у др. пол. 1670-х-1680-х рр. [18, с. 511, 346]). Склад викладачів був представлений також випускниками КМА як то: Г. Кононович,

І. Лежайський (навч. в КМА ?-? рр. [18, с. 316]), Г.С. Сковорода, А.Л. Ведель (композитор, навч. в КМА ?-1787 рр., під час навчання керував хором [КМА в іменах, с. 102]), Я.В. Талмачов тощо. [8, с. 20]. Відкрити колегіум вдалося тільки за підтримки гетьмана І. Мазепи, який став патроном закладу [43, с. 8-9].

Завдяки знаним літераторам, чернігівським архієпископам І. Максимовичу та А. Стаховському, що наслідували традиції Києво-Могилянської академії й чернігівського літературно-освітнього осередку, в колегіумі розвивалося поетико-риторичне мистецтво. Плідна співпраця архієпископів та викладачів народила ряд віршованих та прозових творів, що були знані в тогочасній Україні. Колегіум протягом довго часу був помітним осередком барокової літератури [43, с. 8-9].

І. Максимович здійснював плідну творчу діяльність у часи ректорства, де простежувався вплив європейського просвітництва та протестантизму. Ним були видані книги: «Зерцало от Писанія Божественнаго... » (1705), «Богомысліє в пользу правоверным» (1710), «Богомыслыє» (1711, мало значний попит в Росіє та Україні); здійснено ряд перекладів. У творі «Феатрон нравоучительный... » (1708) висловив підтримку реформ Петра І. Проте його твори «Богомысліє...», «Осьм блаженства» були заборонені указом від 1720 р. за невідповідність православним канонам російської церкви [18, с. 346-347].

В основу базового філософського курсу, що викладався в КМА і потім був запозичений і в колегіумах було покладено підручник німецького філософа Ф. Баумейстера, де подавалася лейбніце-вольфганська система. В інструкції єпископа Самуїла Миславського, укладеної ним у 1763 р. за часи ректорування у КМА, було визначено ті найсучасніші досягнення світової філософії та фізики, якими повинні були користатися при викладанні цих дисциплін у колегіумах [8, с. 20-21]. Самуїл Миславськ (ректор КМА 1761-1768 рр.) був не тільки унікальним студеєм, який почав викладати в Академії ще навчаючись на

останньому курсі, ним був написаний посібник «Латинська граматика» (1765), що вважався найкращим у Росії [44, с. 156-157].

Проте, одночасно від середини XVIII ст. колегіум почав втрачати демократичні традиції, що були покладені в основу його роботи в часи заснування. Прагнення імперської влади контролювати освітній процес в Україні негативно вплинули на навчальний процес. Відбулись уніфікація та регламентація навчальних програм, припиняється практика складання індивідуальних лекцій, викорінюються творчі підходи у проведенні занять, особливо лекцій, та вводиться цензура на друковану продукцію [8, с. 21; 43, с. 9].

Харківський колегіум було зорганізовано на базі переведеної до міста у 1726 р. слов'яно-латинської школи з Белгорода (заснована 1722 р.), що у 1729 р. з приєднанням місцевої церкви стала Свято-Покровським училищним монастирем. Першим ректором було призначено Платона Малиновського (навч. в КМА 1698-1710 рр.) [18, с. 352]). У 1731 р. імператриця Анна Іоанівна надала цьому закладу статус колегіуму. Наприкінці століття в ньому навчалось 800 студентів. За програмою вони повинні були послідовно проходити класи граматики, поетики, риторики, філософії та богослов'я [35, с. 356].

У першій половині століття за прикладом та програмами КМА філософію у колегіумі викладали на ґрунті «другої схоластики». З другої половини століття відбувся перехід до викладання раціональної філософії, а також додалися нові дисципліни - російська, німецька та французька мови, математика, історія та географія. Провідними викладачами колегіуму були києвомогилянці Йоакінф Карпинський (навч. в КМА ?? рр.) [18, с. 254]) та Григорій Сковорода, автор твору «Рассуждение о поэзии и руководство къ искусству оной» (1750), що був покладений в основу його курсу піітики. У 1765-1768 р. у колегіумі було відкрито додаткові класи, у котрих надавалася світська освіта. Старшина, прагнучі надати дітям практичні професії, сприяла

формуванню в колегіумі підготовки за сучасними професіями: інженерна та артилерійська справа, геодезія. За визначенням видатного історика Д. Багалія саме завдяки колегіуму провінційне містечко Харків у XVIII ст. став центром усієї Слобідської України [35, с. 357-358; 2, с. 14; 15, с. 532].

Переяславський колегіум став освітянським центром для всієї Лівобережної України. На початку (з дня заснування у 1738 р.) в ньому діяли тільки ординарні (головні) класи з посиленою програмою підготовки, орієнтованої на вміння виконувати творчі завдання. Пізніше було відкрито ще й екстраординарні (другорядні) класи, де головна ставка робилася на вміння виконувати елементарні завдання. В колегіумі ключову увагу приділяли вивченню латинської мови, так як саме нею викладалися такі дисципліни як філософія, поетика, риторика та богослов'я. Активно у закладі вивчалась і грецька мова [2, с. 13].

У Переяславському колегіумі викладали такі відомі представники Києво-Могилянської академія як П. Гошкевич – автор «Курсу поетики, риторики та синтаксису» (1742), С. Лебединський (навч. в КМА ?-? рр.) [18, с. 312]) – автор творів «Нетленная пища» (1794), «Приточник Евангельский» (1796) «Виховання високих моральних якостей» та І. Леванда (навч. в КМА 1748-1760 рр.) [18, с. 312]) – автор «Курсу богослів'я» (1760) [2, с. 14-15].

Саме ці навчальні заклади у 1764-1786 рр. стали осередками розвитку самобутньої української системи середньої світської освіти. В колегіумах, що були підпорядковані церковним єпархіям, активно впроваджувалася загальна освіта в додаткових класах. Проте, реформа Катерини II 1786 р. реально демонтувала традиційну мережу середньої світської освіти, замінивши діючі колегіуми Харківський, Чернігівський та Новгород-Сіверський головними народними училищами і приблизно 3-4-ма чоловічими та 3-ма жіночими приватними пансіонами. Реформа призвела до ліквідації автономії навчальних закладів, позбавлення їх

економічної, культурної та освітянської самобутності. З посиленням нагляду за середньою освітою вона втрачала свою демократичність та в ній наростала тенденція русифікації [32, с. 9].

3.3. Церковна освіта

За твердженням В.А. Денисенка становлення духовної освіти відбувалося за відповідних умов, що призвело до поширення таких явищ як «...опір «латинству» в шкільництві, дебати довкола потреби вивчати латинську мову нарівні з грецькою, а особливо – запровадження практики західноєвропейської школи» [8, с. 24].

Головним напрямком кадрової підготовки у КМА та колегіумах була церква. Цьому завданню відповідала Гомілетика – наука і водночас комунікативний інструмент впливу, що сформувалася із розмаїття надбань світових богословів мислителів. В академії активно залучали до навчального процесу твори діячів православ'я та напрацювання теологів заходу. У XVIII ст. оформилася традиція проповідництва, в котрій було визначено національно-культурні пріоритети і світоглядні цінності. Важливим підґрунтям у цій підготовці відіграла давньоруська література, що розвивалася мовою високої старослов'янської культури і мала розвинуті зображально-поетичні засоби [8, с. 23-25].

Базовим блоком були класи богослов'я. В них вивчали догматичне і моральне богослов'я, церковну історію, герменевтику, Пасхалії та вище красномовство. У середньому до цих класів ходило 4.7 % студеїв. Богословські лекції базувалися на творах отців Східної церкви, філософів та богословів – Йоана Золотоустого, Григорія Незіанзена, Василя Великого, Йоана Дамаскіна, візантійців Михайла Пселла та Лева Математика. Використовувалися також і праці католицьких богословів – Франциска Асизького, Пелагія, Дуне Скота, Августина, Томи Аквінського, Томи Кемпійського. Твір останнього «Наслідування Христа» для надання порад православним священнослужителям

декілька разів перекладали грецькою і, навіть, українською мовами. Використовувалися під час навчання богословів твори протестантів – Павла Гергарда, Буддея та Голлазія.

Через те, що територія України була багатоконфесійною (уніати, католики, кальвіністи, соцініани та іудеї) надзвичайно важливим елементом системи богословського навчання стало вміння студента критично мислити, спиратися на науковий доказ, виявляти взаємозалежність історії та богословської думки, відрізнити істинне від пристосованого джерела до ідеологічних доктрин [45, с. 87-88].

Високий рівень підготовки фахівців в КМА робив їх бажаними на єпархіальних посадах по всій Росії. Тому випускники Академії до 1770-х рр. обіймали всі вищі ієрархічні посади [46, с. 57-58].

1760-ті роки стали для КМА епохою реформ. Це було зумовлено те тільки потребою зміни програмного забезпечення, а й тим, що в академії, як, до речі, і по всій імперії, існувала система, за якою під одним дахом перебували заклади освіти різних рівнів. У ході реформи було висунуто пропозицію про створення на базі академії університету (вперше запропоновано в проєкті гетьмана К. Розумовського 1763 р.). Проте, цю ідею не було підтримано царатом.

Як наслідок, КМА поступово еволюціонувала в суто духовний навчальний заклад. Це призвело до того, що серед її вихованців зростає число вихідців з родин священнослужителів, вага яких на початок ХІХ ст. склала 80 %. Запровадженням у життя положень духовно-навчальної реформи 1798 р. ще більше прискорило процес перетворення КМА в духовну академію [51, с. 185].

В ході освітньої реформи Катерини ІІ, про що йшлося вище, Чернігівський, Харківський та Переяславський колегіуми було перетворено в духовні семінарії [32, с. 9]. Переяславська у 1785 р. з ліквідацією Переяславсько-Бориспільської єпархії перейшла під управління КМА. В ній було ліквідовано вищі класи філософії та

богослов'я, що відновилися тільки у 1799 р після відновлення Переяславської єпархії (1785) [2, с. 9].

Єзуїтська «освітньої революції» змусила представників києвомогилянського інтелектуального простору будувати альтернативну освітянську мережу та адекватну навчальну систему.

Провідним будівельником була саме КМА, викладацький та керівний склад якої розгорнув серйозну діяльність у розвитку та вдосконалення її структури та освітніх програм. Ректорам Академії: Гедєону Одорському, Йосипу Волчанському, Христофору Чарнуцькому, Теофану Прокоповичу, Іларіону Левицькому, Амвросію Дубневичу, Георгію Кониському та Самуїлу Миславському довелося не тільки опікуватися розбудовою приміщень та модернізацією класної системи підготовки, а й займатися модернізацією старих (особливо філософський блок) та впроваджувати нові сучасні курси: історії, гебраїстики, вивчення європейських та східних мов.

Важливою складовою модернізації освіти стала розробка видатними києвомогилянськими інтелектуалами трьох педагогічних систем: професорів Г. Кониського та М. Козачинського, в основу якої було покладено християнську етику; Я. Козельського, що базувалася на французькій філософсько-педагогічній думці та Г. Сковороди, основана на моральних якостях людини, дарованих Богом.

Та попри всі прогресивні інновації в освіті КМА, свідченням її поступового відставання стала тенденція вступу її випускників до європейських вузів з метою отримання знань у царинах природничих наук та медицини. Висока первинна базова їх підготовка дозволяла стати фахівцями високого рівня, прикладом чого були знані в світі медики могилянці: Мартин Тереховський, Данило Самойлович та Іван Політика.

Важливою складовою середньої освіти стала організація києвомогилянцями Чернігівського (1700 р.), Харківського (1729) та

Переяславського (1738) колегіумів. Ці заклади мали блискучий склад, що репрезентували видатні, знані в Україні та Росії києвомогилянці: І Максимович, П. Малиновський, А. Стаховський, Г. Сковорода, А. Ведель, Й. Карпинський, С. Лебединський, І. Леванда, які не тільки впроваджували у навчальний процес програми КМА, а й запроваджували свої курси та видавали унікальні твори.

Церковна освіта, що була представлена в академії та колегіумах, забезпечила висококваліфікованих випускників, які становили потужну когорту – базову для церковних установ всієї Російської імперії. Центральне місце в цій системі займала саме КМА, в котрій у класах богослов'я викладалися догматичне і моральне богослов'я, церковна історія, герменевтика, Пасхалії та вище красномовство. При викладанні цих курсів використовувалися не тільки джерела і твори східного православ'я, а й залучалися твори католицьких та протестантських богословів для підготовки спеціалістів, здатних протистояти уніатству, католицизму, протестантизму та іудаїзму, що були представлені на землях України.

В ході імперських реформ кінця століття система освіти в Україні зазнала серйозних трансформації. Попри певні позитивні зрушення, як то структуризація, інституалізація та розподіл на світську і духовну освіту, стимулювалися негативні тенденції. Заклади зі всестановості поступово втрачали цю демократичну засаду, що була характерною рисою української освіти, та знизили якість випускників. Поступово звужувалась академічна самостійність КМА. З часом Академію та колегіуми було трансформовано шляхом виведення з них світської освіти, що перетворило їх на заклади виключно церковної освіти і призвело до скорочення учнів. Початкову освіту було занедбано, вона скорочувалась стрімкими темпами.

РОЗДІЛ 4

МЕТОДОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТЕМИ В СИСТЕМІ ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ

4.1. Теоретична база патріотичного виховання в контексті дослідження

Патріотичне виховання в сучасній Україні набуло ключового значення в освітній політиці. Цей напрям виховного процесу, спрямований на виховання громадянина демократичного суспільства, що має патріотично спрямовану позицію. На думку сучасних дослідників виховання патріотизму серед української молоді стало актуальним через ряд обставин. По-перше, це зовнішні обставини: розширення і поглиблення глобалізації, міграції між державами і регіонами, інтеграційні процеси; по-друге, внутрішні: суспільно-політичні трансформації, зумовлені розвитком державної незалежності, демократизація, плюралізм суспільно-політичного життя, кризові явища економіки, що спричинили втрату ціннісних орієнтацій [31, с. 2].

Тому національно-патріотичне виховання було завжди ключовим для навчальних закладів і визначалося воно умовами соціокультурного розвитку держави, соціально-економічними потребами суспільства [5, с. 8]. У зв'язку з тим, що патріотизм є багатоаспектним поняттям, базовою духовно-моральною властивістю і принципом та світоглядною і психологічною характеристикою він ґрунтується на «системі знань, почуттів, понять, переконань, діяльності й визначає ставлення людини до себе, своєї родини, свого народу й Батьківщини, їх історії й духовно-культурних надбань, готовність до праці в ім'я процвітання народу і країни», а у соціально-психологічному контексті він є «певною позицією особистості стосовно себе, свого народу і країни, що

інтегровано виявляється у самосвідомості, самовизначенні й самореалізації» [31, с. 8].

У своєму теоретичному дослідженні з педагогіка В.В. Борисов зазначив, що поняття «національної самосвідомості» охоплює «теоретичні, буденні, масові й особистісні, власне національні та запозичені й асимільовані ідеї, настанови, культурні здобутки, що утворюють духовний універсам особистості». Тому він визначає, що «національна свідомість» є феноменом неоднозначним у своїх проявах через її історично зумовлену багатоступеневість, багаторівневність, структурну складність [4, с. 18].

Саме тому, сучасна педагогіка вважає доцільним виокремлювати у патріотичному вихованні такі елементи як: пізнавально-інтелектуальний, емоційно-мотиваційний, ціннісний і практично-діяльнісний. Саме вони розкривають інтегрованість складного процесу патріотичного виховання [31, с. 8-9]. По своїй суті він, обов'язково, є цілеспрямованим і свідомим в організації й стимулюванні творчої діяльності підлітків, оволодіння ними знанням про культурний та історичний досвід народу України [5, с. 9].

Досліджений у нашій роботі матеріал дозволяє констатувати, що в національній системі освіти, що була розроблена киевомогилянськими інтелектуалами і ґрунтувалася на передовому західноєвропейському досвіді «єзуїтської освітянської революції» залишається актуальною і зараз. І особливо актуальним є саме блок патріотичного виховання. Розроблений і опрацьований він був у ті часи, коли патріотизм набував первинного значення для людини і суспільства, що змушені були відстоювати свої духовні, політичні та суспільні цінності від зазіхань з боку інших релігійних та політичних систем. При цьому таке виховання повинно було гармонійно поєднувати національні надбання та інновації, створені прогресивною думкою західноєвропейської цивілізації.

Для цього було визначено головне завдання – підготовка фахового вчителя, який спроможний здійснювати таке виховання. В комплексі заходів такої підготовки було покладено головне завдання вдосконалення методичної майстерності. Це практика вивчення досвіду наставника щодо «методів проведення лекцій, перевірки письмових завдань, керування класом, ... проведення конференцій з обговорення актуальних питань» [27, с. 14].

На думку Г.І. Навольської, досвід патріотичного виховання створений інтелектуальним педагогічним середовищем України XVIII ст. складався з п'яти етапів:

«I – формування виховного ідеалу (постать Ісуса Христа);

II – вивчення індивідуальних особливостей вихованців для формування дій, спрямованих на реалізацію мети;

III – створення програми виховання;

IV – реалізація програми виховання:

1) оволодіння знаннями, нормами і правилами поведінки;

2) формування почуттів та переконань на основі принципів цілеспрямованості, емоційності, урахування вікових та індивідуальних особливостей;

3) формування вмінь і навичок засобами релігії, участю в публічних та театральних видовищах, змаганнях між учнями;

V – спонукання вихованців до самостійної роботи з розвитку особистості (учнівське самоврядування, виконання вправ)» [27, с. 13].

У контексті цієї моделі за оцінками О.Б. Потапенко найбільш перспективним підходом до виховання моральної особистості є концепція «самореалізації особистості». Базовим принципом цієї концепції є: «розуміння сенсу життя людини з точки зору її повної самореалізації, коли людина намагається принести максимальну користь собі, близьким людям, суспільству через використання власних здібностей, знань, умінь, навичок» [36, с. 12].

Саме тому розроблена видатним києвомогилянським інтелектуалом Г. Сковородою модель педагогічного виховання (розглядалося у пункті 3.1) набуває нової актуальності. В її основу покладено принцип саморозвитку особистості й християнська етика. Для цього перед особистістю постає головне завдання «оволодіння досвідом, накопиченим у суспільстві, щоб забезпечити ефективну й оптимальну соціалізацію в рамках суспільних відносин». Такий підхід передбачає «виховання моральної особистості з позиції смисложиттєвих цінностей людини, релятивістського погляду на них» [36, с. 12].

4.2. Реалізація отриманих результатів

Мета «виховання засобами історії громадянської свідомості, зорієнтованої на патріотичне почуття приналежності до власної країни та до її спільних історичних, політичних і культурних цінностей, а також на демократичні пріоритети й злагод у суспільстві», визначена Навчальною програмою для загальноосвітніх навчальних закладів «Історія України. Всесвітня історія 5-9 класи» [13, с. 3] може бути реалізованою через досліджений у роботі історичний матеріал.

У першу чергу, цей матеріал може дозволити реалізувати уміння соціальних та громадських компетентностей як то: «критично аналізувати джерела масової інформації для протистояння деструктивним і маніпулятивним технікам впливу; знаходити переконливі історичні приклади вирішення конфліктів; працювати в групі, досягати порозуміння та налагоджувати співпрацю, використовуючи власний і чужий, зокрема взятий з історії, досвід; бути активним і відповідальним членом громадянського суспільства, що знає права людини і вміє їх захищати; ухвалювати зважені рішення, спрямовані на розвиток місцевої громади і суспільства» [13, с. 5].

Саме наведені в роботі характеристики щодо ролі освіти та інтелектуального середовища у формуванні історичної пам'яті,

самосвідомості, правових знань та державницької позиції органічно дозволяють реалізувати визначені програмою змістовної лінії «Громадянської відповідальності» («пізнавати і захищати свої права і права інших людей, розуміти зв'язок між громадянською позицією й розвитком суспільства; навчають усвідомлювати свою роль у суспільстві та відповідальність за його стан») та «Культурної самосвідомості» (усвідомлювати себе носіями і продовжувачами певної культури, розуміти важливість міжкультурного спілкування і співробітництва, з повагою ставитися до представників інших культур; розуміти значення культурної традиції для розвитку суспільства) [13, с. 6-7].

Реалізація цих змістовних ліній можлива при інтеграції отриманого матеріалу в ході викладання «Історії України» у розділах «Козацька Україна наприкінці 50-х років XVII – на початку XVIII ст.» та «Українські землі в 20–90-х роках XVIII ст.» та «Всесвітньої історії» у розділах «Османська імперія. Країни Східної Європи в XVI – першій половині XVIII ст.» і «Епоха Просвітництва» для 8 класу. Та для 9 класу при викладанні «Історії України» у розділах «Українські землі у складі Російської імперії наприкінці XVIII – у першій половині XIX ст.» і «Повсякденне життя та культура України кінця XVIII – першої половини XIX ст.» та «Всесвітньої історії» у розділі «Європа в час Французької революції та наполеонівських війн» [13, с. 10].

Матеріал, напрацьований у роботі по питанням розвитку політико-правових, державотворчих, світоглядних, культурних, наукових надбань, здійснених киевомогилянськими інтелектуалами, органічно інтегрується в визначені програмою завдання розуміти: причини втрати українцями державності, внесок Києво-Могилянської академії в розвиток освіти, Григорій Сковорода, Просвітництво як Добу Розуму, коли утверджувалася віра в силу знань і можливість розумного облаштування суспільного життя, причинний зв'язок між ідеями епохи Просвітництва, кризою «старого порядку» і революцією, імперський

наступ на автономію Гетьманщини, початок українського національного відродження, формування сучасної української національної самосвідомості [13, с. 46, 53, 65].

ВИСНОВКИ

Аналіз досліджених історичних фактів дозволяє зробити наступні висновки:

1. Києво-Могилянська академія протягом XVIII ст. перебувала під впливом західного просвітництва і просувала в Україну ідеї раціональної, ліберальної, духовної та політичної культури, формуючи інтелектуальне середовище, в якому формувалися ідеали автономізму та гартувалися зародки національно-духовного відродження.
2. Києвомогилянські інтелектуали сформували блок унікальних творів - Літописи Самовидця, Граб'янки, Величка та «Історія Русів», що стали фундаторами історичної пам'яті та самосвідомості українського суспільства, декларуючи героїку визвольної боротьби козацтва та тяглість української історії з часів Русі.
3. КМА виступила головним майданчиком, де інтелектуали з середовища професорів як то С. Яворський, Т. Прокопович, Г. Кониський, Г. Сковорода тощо активно інтегрували в традиційні філософські доктрини тогочасні західноєвропейські надбання метафізичних та наукових концептів погляду на світ, вдосконалювали авторські лекційні курси, наближаючи їх до західних зразків.
4. Козацькі та церковні інтелектуали, вихованці КМА протягом століття активно розвивали політико-правову проблематику, що формувалася у напрямках: незалежної традиції в «Конституції» П. Орлика, проімперського малоросійського контенту С. Яворського та Т. Прокоповича і автономізму А. Дубневича, С. Дівовича, М. Козачинського та Я. Козельського, правову реалізацію якого намагалися здійснити в ході підготовки та діяльності «Комісії щодо

зводу прав, за яким судиться малоросійський народ» (1728-1743 рр.) та «Законодавчої комісії» (1767-1768 рр.).

5. Києво-Могилянська академія, реагуючи на виклик єзуїтської освітянської системи, на теренах України активізувала діяльність у напрямку покращення умов навчання у власному закладі та розбудовуючи мережу колегіумів, здійснювала вдосконалення навчального процесу та насичення його західними та власними доробками в педагогічній практиці, що робило її випускників висококваліфікованими спеціалістами і тим самим забезпечувало їм участь у церковних, управлінських та освітянських інституціях не тільки України, а й у всій Російській імперії.
6. Потужною складовою в світській освітянській системі була підготовка кадрів для церкви, які навчаючись у прогресивному середовищі, створеному києвомогилянськими інтелектуалами, набували знань, що, значною мірою, виходили за межі ортодоксального навчання з тотальним диктатом теологічного формату.
7. В ході реформаційних дій з боку царату та через об'єктивне відставання навчального, а особливо наукового потенціалу освітньої мережі України в цілому та КМА, зокрема, наприкінці XVIII ст. призвели до руйнації: закладених традицій демократичності, прогресивності, індивідуальності в навчанні та дисциплінарній різноманітності; знищення національної освітянської мережі шляхом скорочення закладів, обмеження їх автономії, розведення церковного та світського навчання, що, стимулювало початок русифікації та переростання національної школи, виключно, у церковні заклади.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Алексієвець Л.М. Києво-Могилянська академія у суспільному житті України і зарубіжних слов'янських країн (XVII-XVIII ст.): Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 ; Чернів. держ. ун-т ім. Ю. Федьковича. – Чернівці, 2000. – 20 с.
2. Багрій Т.В. Розвиток освіти і педагогічної думки на Переяславщині (початок XVIII – перша чверть XX ст.): автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01; ДВНЗ «Переяслав-Хмельниц. держ. пед. ун-т ім. Г. Сковороди». – Переяслав-Хмельницький, 2011. – 20 с.
3. Бондарчук П.М. Котляревський Іван Петрович // Енциклопедія історії України: Т. 5: Кон-Кю / Редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. – Київ : В-во «Наукова думка», 2008. – С. 236. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Kotlyarevskii_I.
4. Борисов В.В. Теоретико-методологічні засади формування національної самосвідомості учнівської та студентської молоді: Автореф. дис... д-ра пед. наук : 13.00.07 ; Терноп. нац. пед. ун-т ім. В. Гнатюка. – Тернопіль, 2006. – 40 с.
5. Гавлітіна Т.М. Національно-патріотичне виховання підлітків в умовах позашкільного навчального закладу: Автореф. дис... канд. пед. наук : 13.00.07 ; Ін-т пробл. виховання АПН України. – Київ, 2007. – 20 с.
6. Горський В.С. Історія української філософії // Енциклопедія історії України: Т. 3: Е-Й / Редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. – Київ : В-во «Наукова думка», 2005. – С. 635-637. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Istorija_ukr_filosofii.

7. Гучко Г.І. Кирило-Мефодіївська традиція в українській духовній культурі (IX – перша половина XIX ст.): Автореф. дис... канд. філософ. наук: 09.00.05 ; Львів. нац. ун-т ім. І.Франка. – Львів, 2005. – 18 с.
8. Денисенко В.А. Духовна освіта в Україні X-XVIII ст.: автореф. дис. ... д-ра іст. наук : 07.00.01 ; Чернів. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. – Чернівці, 2011. – 31 с.
9. Дзира Я.І. Літопис самовидця // Енциклопедія історії України: Т. 6: Ла-Мі / Редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. – Київ : В-во «Наукова думка», 2009. – С. 240-241. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Litopis_Samovidtsya.
10. Дзира Я.І. Политика (Полетика) Григорій Андрійович // Енциклопедія історії України: Т. 8. Па-Прик / Редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. – Київ : В-во «Наукова думка», 2011. – С. 324. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Poletyka_H.
11. Дзира Я.І., Томазов В.В. Политики (Політики, Полетики) // Енциклопедія історії України: Т. 8. Па-Прик / Редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. – Київ : В-во «Наукова думка», 2011. – С. 324-325. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Poletyky_rid.
12. Дорошенко Д.І. Нарис історії України: у 2 т. – Т. II. Від половини XVII століття. – Київ: Глобус, 1992. – 349 с.
13. Історія України. Всесвітня історія 5-9 класи. Навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів. – 70 с. / Міністерство освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-5-9-klas>.
14. Історія України: нове бачення: у 2 т. / О.І. Гуржій [та ін.]; під ред. В.А. Смолія. – Т. 1. – Київ: Україна, 1995. – 350 с.

15. Історія Української РСР: У 8 т., 10 кн. – Т. 2, кн. 2: Визвольна війна і України з Росією. Початок розкладу феодалізму та зародження капіталістичних відносин (Друга половина XVII-XVIII ст.). – Київ : Наукова думка, 1979. – 616 с.
16. Йосипенко С.Л. Духовна культура України XVII – першої половини XVIII століть (історико-філософський аналіз): автореф. дис... д-ра філос. наук: 09.00.05 ; Ін-т філос. ім. Г.С. Сковороди НАН України. – Київ, 2009. – 28 с.
17. Кагамлик С.Р. Культурно-просвітницька діяльність Києво-Печерської лаври в другій половині XVII - XVIII ст. : Автореф. дис... канд. іст. наук : 07.00.01; НАН України. Ін-т історії України. – Київ, 2000. – 19 с.
18. Києво-Могилянська академія в іменах, XVII-XVIII ст. / ред.: В.С. Брюховецький, З.І. Хижняк. – Енциклопед. вид. – Київ : Вид. дім «КМ Академія», 2001. – 736 с. URL: https://elib.ukma.edu.ua/OA/Books/Kyivo-Mohylyanska_Akademiya_v_imenah.pdf.
19. Кононенко В.П. Суспільно-політичні уявлення та ідеї козацьких інтелектуалів Гетьманщини (кінець 80-х років XVII – кінець 60-х років XVIII ст.): автореф. дис... канд. іст. наук : 07.00.01 ; НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2010. – 20 с.
20. Кравченко О.П. Вчення про людину у філософії Георгія Кониського і Григорія Сковороди: Автореф. дис... канд. філософ. наук: 09.00.05 ; Ін-т філос. ім. Г.С. Сковороди НАН України. – Київ, 2006. – 20 с.
21. Кралюк П.М., Якубович М.М. Ян Лятос: ренесансна філософія та наука на українських землях : [монографія]. – Острог : Вид-во Нац. ун-ту «Остроз. акад.», 2011. – 143, [14] с.
22. Куташев І.В. Державотворчі ідеї у політичній думці доби гетьманщини : автореф. дис... д-ра політ. наук : 23.00.01 ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – Київ, 2008. – 38 с.

23. Лисоколенко Т.В. Ірраціональний досвід в українській філософській думці XVI-XIX ст. : автореф. дис. ... канд. філософ. наук : 09.00.05 ; Дніпропетр. нац. ун-т ім. О. Гончара. – Дніпропетровськ, 2010. – 19 с.
24. Майданюк І.З. Проблема волі у філософській культурі України IX-XVIII ст. : Автореф. дис... канд. філософ. наук: 09.00.05 ; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. – Львів, 2003. – 19 с.
25. Матях В.М. Яворський Стефан // Енциклопедія історії України: Т. 10: Т-Я / Редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. – Київ : В-во «Наукова думка», 2013. – С. 720. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Yavorskyj_S.
26. Михайловська Н.А. Екзистенційний характер української філософської думки як відображення специфіки національної ментальності : Автореф. дис... д-ра філос. наук : 09.00.05 ; Львів. держ. ун-т ім. І. Франка. – Львів, 1998. – 34 с.
27. Навольська Г.І. Педагогічна діяльність ордену єзуїтів в Україні (XVII – перша половина XVIII ст.): автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 ; Терноп. нац. пед. ун-т ім. В. Гнатюка.– Тернопіль, 2011. – 20 с.
28. Нічик В.М. Феофан Прокопович. – Москва: Мысль, 1977. – 190, [2] с. – (Мыслители прошлого). URL: http://elibr.gnpbu.ru/text/nichik_feofan-prokorporovich_1977/.
29. Нічик В.М., Хижняк З.І. Києво-могилянська академія та українсько-німецькі культурні зв'язки // Наукові записки. Том 18. Історичні науки. – С. 12-24. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Nichyk_Valeriia/Kyievo-Mohylianska_akademiiia_ta_ukrainsko-nimetski_kulturni_zviazky.pdf?
30. Огієнко І.І. Українська церква: Нариси з історії Української православної церкви: У 2 т.: – Т. 1-2. – Київ: Україна, 1993. – 284 с.

- 31.Оришко С.П. Патріотичне виховання старшокласників у процесі туристсько-краєзнавчої діяльності загальноосвітніх навчальних закладів: автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 ; Терноп. нац. пед. ун-т ім. В.Гнатюка. – Тернопіль, 2010. – 20 с.
- 32.Півоваров О.В. Становлення і розвиток світської середньої освіти на Лівобережжі та Слобожанщині (друга половина XVIII – перша третина XIX ст.): Автореф. дис... канд. іст. наук : 07.00.01 ; Харк. нац. ун-т ім. В.Н. Каразіна. – Харків, 2002. – 15 с.
- 33.Полонська-Василенко Н. Історія України: У 2 т. – 3-тє вид. – Т. 2. Від середини XVII століття до 1923 року. – Київ: Либідь, 1995. – 608 с.
- 34.Попович М.В. Нарис історії культури України: [посібник]. – Київ : АртЕк, 1998. – 728 с. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Popovych_Myroslav/Narys_istorii_kultury_Ukrainy/.
- 35.Посохова Л.Ю. Харківський колегіум // Енциклопедія історії України: Т. 10: Т-Я / Редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. – Київ : В-во «Наукова думка», 2013. – С. 356-358. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Kharkivskyj_kolehium.
- 36.Потапенко О.Б. Ідея виховання моральної особистості у спадщині українських педагогів-мислителів другої половини XVIII ст. : автореф. дис... канд. пед. наук : 13.00.01 ; Кіровоград. держ. пед. ун-т ім. В. Винниченка. – Кіровоград, 2009. – 20 с.
- 37.Прокоп'юк О.Б. Духовна консисторія в системі управління Київської Митрополії 1721-1786 рр. (кадрове наповнення та функціонування) : Автореф. дис... канд. іст. Наук : 07.00.01 ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – Київ, 2006. – 16 с.
- 38.Руда С.П., Храмов Ю.О. Історія науки // Енциклопедія історії України: Т. 3: Е-Й / Редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін. НАН

- України. Інститут історії України. – Київ : В-во «Наукова думка», 2005. – С. 602-618. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Istorija_nauky.
39. Салій К.І. Православно-церковний чинник у політичних процесах доби Гетьманщини : Автореф. дис... канд. політ. наук : 23.00.02 ; НАН України. Ін-т політ. і етнонац. дослідж. – Київ, 2001. – 20 с.
40. Сас П.М. Величко Самійло Васильович та його літопис // Енциклопедія історії України: Т. 1: А-В / Редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. – Київ : В-во «Наукова думка», 2003. – С. 472-473. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Velychko_S.
41. Сас П.М. Граб'янка Григорій Іванович і його літопис української історії та історії козацтва // Енциклопедія історії України: Т. 2: Г-Д / Редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. – Київ : В-во «Наукова думка», 2004. – С. 183. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Grabyanka_G.
42. Симчич М.В. Специфіка курсів логіки у Києво-Могилянській академії (кінець XVII ст. – перша половина XVIII ст.) : Автореф. дис... канд. філософ. Наук : 09.00.05 ; Ін-т філософії ім. Г.С. Сковороди НАН України. – Київ, 2007. – 18 с.
43. Травкіна О.І. Чернігівський колегіум (XVIII ст.): Автореф. дис... канд. іст. наук : 07.00.01 ; НАН України. Ін-т українознав. ім. І. Крип'якевича. Ін-т народознав. – Львів, 2003. – 16 с.
44. Хижняк З.І. Ректори Києво-Могилянської академії. 1615-1817 рр. – Київ : Видавничий дім «КМ Академія», 2002. – 190 с.
45. Хижняк З.І., Маньківський В.К. Історія Києво-Могилянської академії. – Київ : Видавничий дім «КМ Академія», 2003. – 184 с.
46. Хижняк З.І. З історії Києво-Могилянської академії XVII-XVIII ст. – Київ : Видавничий дім «КМ Академія», 2005. – 64 с.

47. Черник Л.З. Арістотелізм у Києво-Могилянській академії : Автореф. дис... канд. філос. наук : 09.00.05 ; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. – Львів, 2000. – 16 с.
48. Шевченко Н.В. Комісія законодавча 1767-1768 // Енциклопедія історії України: Т. 4: Ка-Ком / Редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. – Київ : В-во «Наукова думка», 2007. – С. 478-479. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Komisiya_zakonodavcha.
49. Шевченко Н.В. Ніжинська справа // Енциклопедія історії України: Т. 7: Мл-О / Редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. – Київ : В-во «Наукова думка», 2010. – С. 396. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Nizhynska_sprava.
50. Яковенко Н.М. Нарис історії середньовічної та ранньомодерної України. Четверте видання. – Київ : Критика, 2009. – 584 с.
51. Яременко М.В. Києво-Могилянська академія (КМА), Київська братська школа, Київський колегіум, Київська академія, Київська духовна академія, Національний університет «Києво-Могилянська академія» // Енциклопедія історії України: Т. 4: Ка-Ком / Редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. – Київ : В-во «Наукова думка», 2007. – С. 183-186. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Kyievo_Mogylyanska_akademiya.
52. Ясь О.В. «Історія Русів», «Исторія Русовъ» // Енциклопедія історії України: Т. 3: Е-Й / Редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. – Київ : В-во «Наукова думка», 2005. – С. 632-634. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Istorija_Rusiv.

ДОДАТОК А

КОДЕКС АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ
ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ ХЕРСОНЬКОГО
ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Я, Олександр Мовчина Олександрович
учасник(и) освітнього процесу Херсонського державного університету, УСВІДОМЛЮЮ, що академічна
добročесність – це фундаментальна етична цінність усієї академічної спільноти сайту.

ЗАЯВЛЯЮ, що у своїй освітній і науковій діяльності **ЗОБОВ'ЯЗУЮСЯ**:

– дотримуватися:

- вимог законодавства України та внутрішніх нормативних документів університету, зокрема Статуту Університету;
- принципів та правил академічної доброчесності;
- нульової толерантності до академічного плагіату;
- моральних норм та правил етичної поведінки;
- толерантного ставлення до інших;
- дотримуватися високого рівня культури спілкування;

– надавати згоду на:

- безпосередню перевірку курсових, кваліфікаційних робіт тощо на ознаки наявності академічного плагіату за допомогою спеціалізованих програмних продуктів;
- оброблення, збереження й розміщення кваліфікаційних робіт у відкритому доступі в інституційному репозитарії;
- використання робіт для перевірки на ознаки наявності академічного плагіату в інших роботах виключно з метою виявлення можливих ознак академічного плагіату;

– самостійно виконувати навчальні завдання, завдання поточного й підсумкового контролю результатів навчання;

– надавати достовірну інформацію щодо результатів власної навчальної (наукової, творчої) діяльності, використаних методик досліджень та джерел інформації;

– не використовувати результати досліджень інших авторів без використання покликань на їхню роботу;

– своєю діяльністю сприяти збереженню та примноженню традицій університету, формуванню його позитивного іміджу;

– не чинити правопорушень і не сприяти їхньому скоєнню іншими особами;

– підтримувати атмосферу довіри, взаємної відповідальності та співпраці в освітньому середовищі;

– поважати честь, гідність та особисту недоторканність особи, незважаючи на її стать, вік, матеріальний стан, соціальне становище, расову належність, релігійні й політичні переконання;

– не дискримінувати людей на підставі академічного статусу, а також за національною, расовою, статевою чи іншою належністю;

– відповідально ставитися до своїх обов'язків, а часом та сумлінно виконувати необхідні навчальні та науково-дослідницькі завдання;

– залобігати виникненню у своїй діяльності конфлікту інтересів, зокрема не використовувати службових і родинних зв'язків з метою отримання нечесної переваги в навчальній, науковій і трудовій діяльності;

– не брати участі в будь-якій діяльності, пов'язаній із обманом, нечесністю, списуванням, фабрикацією;

– не підроблювати документи;

– не поширювати неправдиву та компрометуючу інформацію про інших здобувачів вищої освіти, викладачів і співробітників;

– не отримувати і не пропонувати винагород за несправедливе отримання будь-яких переваг або здійснення впливу на зміну отриманої академічної оцінки;

– не залякувати й не проявляти агресії та насильства проти інших, сексуальні домагання;

– не завдавати шкоди матеріальною цінністю, матеріально-технічній базі університету та особистій власності інших студентів та/або працівників;

– не використовувати без дозволу ректорату (деканату) символіки університету в заходах, не пов'язаних з діяльністю університету;

– не здійснювати і не заохочувати будь-яких спроб, спрямованих на те, щоб за допомогою нечесних і негідних методів досягти власних корисних цілей;

– не завдавати загрози власному здоров'ю або безпеці інших студентів та/або працівникам.

УСВІДОМЛЮЮ, що відповідно до чинного законодавства у разі недотримання Кодексу академічної доброчесності буду нести академічну та/або інші види відповідальності й до мене можуть бути застосовані заходи дисциплінарного характеру за порушення принципів академічної доброчесності.

08.03.2020
(дата)

[підпис]
(підпис)

Олександр Мовчина
(ім'я, прізвище)